

Василь Орлик

доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри суспільних наук, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет
(Кропивницький) Україна
v.m.orlik@gmail.com

Dr. hab. Prof. Vasyl Orlyk

Head of the Department of Social Sciences, Informational and Archival Affairs
Central Ukrainian National Technical University
Kropyvnytskyi, Ukraine
v.m.orlik@gmail.com

**ТОПОГРАФІЯ ЗНАХІДОК В УКРАЇНІ МОНЕТ ДЕРЖАВИ
ТЕВТОНСЬКОГО ОРДЕНУ В ПРУССІЇ ТА ЇЇ ЛІВОНСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ
(ЗВЕДЕНІ ВІДОМОСТІ ПО ОБЛАСТЯХ)**

**THE TOPOGRAPHY OF FINDINGS OF COINS OF THE STATE OF THE
TEUTONIC ORDER IN PRUSSIA AND ITS LIVONIAN BRANCH IN UKRAINE
(SUMMARISED INFORMATION BY REGIONS).**

Анотація

Процес становлення та розвитку зв'язків українських середньовічних земель з державою Тевтонського ордену в Пруссії відображений переважно у писемних джерелах, зокрема документальних, другої половини XIII ст. – початку XVI ст. Проте такі зв'язки мали залишити слід не лише в писемних джерелах. Подібні зв'язки, навіть якщо вони часом були і епізодичними, залишають в культурних шарах поселень достатню кількість нумізматичних джерел, у даному випадку тевтонських монет, загублених у свій час їхніми власниками. Метою статті є вивчення та введення до наукового обігу корпусу нумізматичних джерел, які відображають зв'язки українських середньовічних земель з державою Тевтонського ордену в Пруссії. Основними нумізматичними джерелами є монетні знахідки, поряд із власне монетами та матеріалами й інструментами монетного карбування. Саме монетні знахідки дозволяють не лише поглибити існуючі на сьогодні уявлення про грошовий обіг і торговельні взаємовідносини, але й часом змінити усталені стереотипи. Звернемося до проблеми участі монет держави хрестоносців – держави Тевтонського ордену в Пруссії, у грошовому обігу на теренах середньовічної України.

Монети Тевтонського ордену зустрічаються в Україні як поодинокі знахідки, так і у складі грошових та грошово-речових скарбів. Дана проблема знайшла певне відображення в науковій літературі. Перші відомості про такі знахідки з'являються у другій половині XIX – на початку XX ст., зокрема у працях К. Страшкевича, у матеріалах Археологічних з'їздів. В українській радянській історіографії ігнорувалася участь тевтонських монет в грошовому обігу українських середньовічних земель, а також знахідки цих монет в Україні. В останні десятиліття відбуваються процеси переосмислення історичного минулого. Не стало винятком і вивчення проблем історії держави Тевтонського ордену в Пруссії, в тому числі й взаємин цієї держави хрестоносців з правителями і населенням середньовічної України. У сучасній українській історіографії деякі аспекти проблеми знахідок монет держави Тевтонського ордену в Пруссії на території України відображені у працях Г. Івакіна, А. Позіховського та Р. Шуста, С. Демидко, О. Погорільця і С. Стопенчука, А. Шестопала, Р. Саввова, В. Орлика та ін. Окрім згаданих праць дослідників, відомості про знахідки в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії містяться у різнопланових джерелах: архівних документах, музейних колекціях, свідченнях краєзнавців та матеріалах форумів скарбошукачів.

Дослідження знахідок монет держави Тевтонського ордену в Пруссії на території сучасної України дозволяє зробити висновок про зв'язки (переважно економічні) її середньовічних земель з Тевтонським орденом і про присутність орденських монет у грошовому обігу на українських теренах у XIV – XV ст. Порушена нами проблема потребує подальшої наукової розробки. Перш за все, ґрунтового вивчення нумізматичних колекцій Національного музею історії України, обласних та районних краєзнавчих музеїв, звітів Інституту археології НАН України, опублікованих документів XIV – XV ст., фондів Центрального державного історичного архіву України в містах Києві та Львові, а також міських архівів Торуня, Гданська, Калінінграда (Кенігсберга) та ін. Таким чином, для подальшого комплексного дослідження зв'язків українських середньовічних земель із державою Тевтонського ордену в Пруссії необхідно використовувати різнопланові джерела, в тому числі й нумізматичні, серед яких топографія знахідок монет, безперечно, посідає вагомe місце.

Abstract

The process of formation and development of the inter-state relations of the Ukrainian medieval lands with the state of the Teutonic Order in Prussia is represented mainly in written sources of the second half of the XIII – beginning of the XVI century, and particularly in documents. However, these relations should have left a mark not only in written sources. The relations, even if they were occasional, leave a sufficient number of numismatic sources in the cultural layers of settlements. In this case they are the Teutonic coins which were lost by their owners in their time. The purpose of the article is to study and introduce into scientific circulation the corpus of numismatic sources which reflect the relations of the Ukrainian medieval lands with the State of the Teutonic Order in Prussia. The main numismatic sources are the coin findings with the coins and materials and tools for coin mining. Coin findings allow enhancing the existing concepts of money circulation and trade relations as well as sometimes these findings change the established stereotypes. Let us turn to the problem of coins of the State of the Crusaders – the State of the Teutonic Order in Prussia, and the monetary circulation in the medieval Ukraine.

The coins of the Teutonic Order are found in Ukraine as one of a kind as well as in money and material hoards. This problem has been studied in the scientific literature. The first information about such findings appeared in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, particularly in the works of K. Strashkevych, in the materials of the Archaeological Congresses. The Ukrainian Soviet historiography ignored the presence of the Teutonic coins in the monetary circulation of Ukrainian medieval lands, as well as the findings of these coins in Ukraine. Recent decades have brought the processes of rethinking of the historical past. The study of the problems of the history of the state of the Teutonic Order in Prussia, including the relations of this state with the rulers and the population of medieval Ukraine, was also no exception. In modern Ukrainian historiography, some aspects of the problem of finding the coins of the State of the Teutonic Order in Prussia on the territory of Ukraine are reflected in the works of H. Ivakin, A. Pozikhovskiy and R. Shust, S. Demydko, O. Pohorilets and S. Stopenchuk, A. Shestopal, R. Savvov, V. Orlyk and others. In addition to the works mentioned above, the information about coin findings of the State of the Teutonic Order in Prussia in Ukraine can be found in various sources: archival documents, museum collections, confirmations of ethnographers and materials of forum for treasure hunters.

The investigation of coin findings of the State of the Teutonic Order in Prussia on the territory of modern Ukraine makes it possible to conclude about the relations (mostly economic) of its medieval lands with the Teutonic Order and the presence of the Order coins in circulation in Ukrainian territories in the XIV-XV centuries. The problem we encountered requires further scientific development. First of all, a detailed study of the numismatic collections of the National Museum of History of Ukraine, regional and district local history museums, reports of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, published documents of the XIV-XV centuries, funds of the Central State Historical Archives of Ukraine in the cities of Kyiv and Lviv, as well as Torun city archives, Gdansk, Kaliningrad (Königsberg) and others. Thus, for further comprehensive study of the relations of the Ukrainian medieval lands with the state of the Teutonic Order in Prussia, it is necessary to use various sources including numismatic ones. And the topography of the findings of coins undoubtedly holds a significant place.

Ключові слова: Тевтонський орден, монети, нумізматичні джерела, українські середньовічні землі, Велике князівство Литовське.

Key words: Teutonic Order, coins, numismatic sources, the Ukrainian medieval lands, the Grand Duchy of Lithuania.

Процес становлення та розвитку зв'язків українських середньовічних земель з державою Тевтонського ордену в Пруссії відображений переважно у писемних джерелах, зокрема документальних, другої половини XIII ст. – початку XVI ст. Проте такі зв'язки мали залишити слід не лише в писемних джерелах. Подібні зв'язки, навіть якщо вони часом і були епізодичними, залишають в культурних шарах поселень достатню кількість нумізматичних джерел, у даному випадку тевтонських монет, загублених у свій час їхніми власниками. Знахідки монет, за висловом Миколи Котляра, є «реліктами внутрішньої і зовнішньої торгівлі тих часів»¹.

Метою нашої статті є введення до наукового обігу одного з основних нумізматичних джерел – топографії монетних знахідок, які відображають зв'язки українських середньовічних земель з державою Тевтонського ордену в Пруссії. Саме монетні знахідки дозволяють не лише поглибити існуючі на сьогодні уявлення про грошовий обіг і торговельні взаємовідносини, але й часом змінити усталені стереотипи. Монети Тевтонського ордену зустрічаються в Україні як поодинокі знахідки, так і у складі грошових та грошово-речових скарбів. Дана проблема знайшла певне відображення в науковій літературі. Перші відомості про такі знахідки з'являються у другій половині XIX – на початку XX ст., зокрема в працях К. Страшкевича², у матеріалах Археологічних з'їздів³. В українській радянській історіографії ігнорувалася участь тевтонських монет в грошовому обігу українських середньовічних земель, а також знахідки цих монет в Україні. В останні десятиліття відбуваються процеси переосмислення історичного минулого. Не стало винятком і вивчення проблем історії держави Тевтонського ордену в Пруссії, в тому числі і взаємин цієї держави хрестоносців з правителями і населенням середньовічної України. У сучасній українській історіографії деякі аспекти проблеми знахідок монет держави Тевтонського ордену в Пруссії на території України відображені в працях Г. Івакіна⁴, А. Позіховського та Р. Шуста⁵, С. Демидко, О. Погорільця і С. Стопенчука⁶, А. Шестопаля⁷, Р. Саввова⁸, В. Орлика⁹ та ін. Окрім згаданих праць

¹ Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. К.: Наук. думка, 1971. – С.65

² Страшкевич К. Клады, рассмотренные в милицейском кабинете университета св. Владимира с 1818 по 1866 гг. Университетские известия. К., 1866. №10. С. 1–38.

³ Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии, с картой, 3 таблицами планов городищ, указателем географических имен и предметным указателем. Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве в 1899 году. Москва: Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля. Т. 1. С. 291.

⁴ Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. (історико-топографічні нариси). К., 1996. 272 с.

⁵ Позіховський О., Шуст Р. Грошовий обіг на Волині в XIV - XVII століттях (За матеріалами монетних скарбів у фондах Державного історико-культурного заповідника міста Острого Рівненської області) (Додаток. Опис скарбів). Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2005. Вип. 39-40. С. 543.

⁶ Демидко С., Погорілець О., Стопенчук С. Дослідження залишків пізньосередньовічного укріплення XVI ст. поблизу смт/Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. Київ-Запоріжжя, 2006. С 8-10.

⁷ Шестопал А. В. Скарби Черкащини. Черкаси: Вид. Андрощук П. С., 2007. 120 с.

⁸ Саввов Р. Подольський полугрошек и денежное обращение в Подольском княжестве. Банкаўскі веснік, 2016. №3 (632). С. 16.

⁹ Орлик В. Знахідки на Волині монет банату Северин із символікою Тевтонського ордену. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доп. III-ї міжнар. наук.-практ. конф. 5-6 листопада 2015 р. Кіровоград-Київ-Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 46-47; Его же. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины. Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 33. С. 39-45; Його ж. Обрізаний шилінг магістра Тевтонського ордену Міхаєля Кюхмейстер фон Штернберга знайдений на Львівщині / Василь Михайлович Орлик. // Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей IV-ї міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 червня 2016 р. – Кіровоград-Київ-Переяслав-Хмельницький, 2015. – С.54-56; Idem. A Coin Hoard of Pre-Reform Shillings of the Grand Master Michael Kuchmeister von Sternberg Found in Chernihivschyna. Acta Archaeologica Lodziensia, 62, 2016. S. 93-97; Idem. False Coins of the Teutonic Order State in

дослідників, відомості про знахідки в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії містяться у різнопланових джерелах: архівних документах, музейних колекціях, свідченнях краєзнавців та матеріалах форумів скарбошукачів¹. Щодо останніх, то необхідно зазначити, що розвиток в останні десятиліття приладового металопошуку та його застосування так званими «пошуковцями» або «скарбошукачами» при недостатній правовій захищеності археологічних пам'яток призводять до їхньої руйнації та «збільшення кількості археологічного матеріалу на колекційному «чорному» ринку»². Проте учені без спеціальної державної підтримки, самостійно не в змозі вплинути на таке негативне явище, як несанкціоновані аматорські розкопки за допомогою спеціальних приладів металопошуку. Окрім цього, як зазначає сучасний російський учений В. П. Гайдуков охорона археологічних об'єктів не в компетенції нумізматів, а от професійним їхнім обов'язком «є наукова фіксація всього доступного матеріалу»³. Тому ми цілком погоджуємося із тезою проф. В. П. Коцура, про те, що сучасні дослідники нумізматики, виходячи з реалій сьогодення, все ж вимушені шукати оптимальні шляхи отримання максимальної користі від матеріалів «чорної» археології для вітчизняної науки⁴. Зупинимося детальніше на усіх відомих нам знахідках на українських землях монет держави Тевтонського ордену в Пруссії, систематизуючи їх відповідно до адміністративно-територіального поділу України.

Вінницька область

У 2013 році в околицях с. Кузьмині Гайсинського району було виявлено монетний комплекс, до складу якого входило 47 монет XIV – початку XV ст., у тому числі й 1 шилінг держави Тевтонського ордену⁵. Скарб описаний і опублікований хмельницьким дослідником Р. Саввовим.

Чотирнадцятого квітня 2012 р. на березі р. Південний Буг, поблизу с. Іванів Калиновського району було знайдено шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489–1497)*.

Аверс: **✠ M T O I S I O N I S P**

Реверс: **✠ M O N E T A <...> N O R V M P R.**

Монета була продана на аукціоні сайту «Віоліті» 18 квітня 2012 р.

Цей же респондент восени 2012 р., знайшов шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)* на території Літинського району.

Аверс: **M T O S | T O P T | V I V S | P R I M**

Реверс: **M O N E T A | T A D R | O R V M | P R V O.**

Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy. Augustow – Warszawa, 2012. S. 112-115; Idem. Rare variety of shilling of the Grand Master of the Teutonic Order Paul von Rusdorf found in volyn region, Forum Numizmatyczne: Peniadz i mennice, #1, Bialystok, 2016, s.10-14; Idem. Rzadki wariant szeląga Zakonu Krzyżackiego z Teofipolskiego skarbu. Biuletyn Numizmatyczny, 4 (388), 2017. S.258-263; Idem. Teutonic Order and the Battle on the Vorksla River in August, 1399 (Numismatic Aspect). Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy, Augustow-Warszawa, 2015. S. 100-104; Idem. Udział wojsk Zakonu Krzyżackiego w bitwie nad rzeką Worskłą w sierpniu 1399 r. w świetle źródeł numizmatycznych / Buletyn Numizmatyczny, Nr 3, 2015, s.175-180.

¹ Орлик В. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав хрестоносців). Архівознавство та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі. Матеріали наук. конф. з міжнар. участю 14 березня 2013 р. К., 2013. – С 129-133.

² Коцур В.П. Щодо проблеми використання матеріалів «чорної» археології в наукових дослідженнях з нумізматики / В.П. Коцур //Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки»] (22-23 червня 2016 р.). – Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С.11 (11-14)

³ Гайдуков В.П. 700-летие российского рубля и краткий обзор развития средневековой русской нумизматики. Материалы Международной научной конференции [«Российский рубль. 700 лет истории»]. (25–27 апреля 2016 г., Великий Новгород). – Великий Новгород, 2017. – С.5-15.

⁴ Kotsur V. Methodological issues of modern numismatic research: materials of “black” archeology and scientific research / Forum Numizmatyczne: Peniadz i mennice – #1. – Bialystok, 2016. – S. 8. (7-9)

⁵ Саввов Р. Подольский полугрошек и денежное обращение в Подольском княжестве. Банкаўскі веснік, 2016. №3 (632). С. 16.

Даний тип монети описаний видатним німецьким нумізматом і сфрагістом XIX ст. Ф.-А. Фоссбергом під № 829¹. Обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У 2002 р. в Немирівському районі, за свідченням київського колекціонера Вадима Сироти, було знайдено грошовий комплекс, ймовірно, загублений гаманець. До його складу входило 19 монет: 11 монет Золотої Орди, вроцлавський гріш часів Матвія Корвіна (Матяша Гуняді), 6 празьких грошей Вацлава II та шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*. Обставини знахідки та подальша доля монет, які входили до даного грошового комплексу, нам невідомі.

Два пореформені шилінги *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414–1422)*, емісії 1416 – 1422 рр., за твердженням їхнього власника, були знайдені у вересні 2011 р. на полі між с. Сорокотяженці та с. Кірово Немирівського району. Одну з монет (m 1,54 г., Ø 20,05 мм.) опублікував її власник на сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість.

Аверс: **MTOS | TMIQ | <...>QI | PRIO**

Реверс: **MONA | T*DN | ORVM | PRVA**

Дана монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 21.09.2011 р.

Восени 2016 р. на околицях смт. Брацлав Немирівського району був знайдений дореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* емісії 1414 – 1416 рр.

Навесні 2012 р. під час проведення робіт по догляду за садом на вулиці Леніна 60 в с. Лука-Барська, Барського району було виявлено грошовий скарб тривалого накопичення, загальна чисельність близько 4 тис. монет XV – початку XVII ст. До складу цього монетного комплексу входило й 16 монет Держави Тевтонського ордену в Пруссії:

- дореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* емісії 1414 – 1416 рр.

Аверс: ***<...>TOST<...>MIQ<...>**

Реверс: ***<...>O<...>DNOR<...>RV**

(m 1,37 г., Ø 20,06 мм.);

- два шилінги *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470-1477)*.

Аверс: ***MTOST hMRIQVS QV***

Реверс: **hMON<...>OMIP RVS**

(m 0,84 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ***MTOS<.....>V***

Реверс: **<...>*DOMI<...>**

(m 0,90 г., Ø 19 мм.);

- чотири шилінги *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: ***MTQIST:MTAR<...>N P**

Реверс: **MMONA<...>M PR**

(m 0,84 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ***MTQIST:MTARTIN V'P**

Реверс: **MMONATT:DNORM PR •**

(m 1,07 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ***MTQIST<...>RTIN VSP**

Реверс: **♣MONATT:DNORM V•P**

(m 1,11 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ***MTQ<...>RTIN V:P**

¹ Voßberg, Friedrich August, Geschichte der preußischen Münzen und Siegel von frühester Zeit bis zum Ende der Herrschaft des Deutschen Ordens. – Berlin, 1843. – S.163.

Реверс: ✦<.....>M V:P

(m 0,64 г., Ø 19 мм.);

- дев'ять шилінгів *Йоганна фон Тіфена* (1489 – 1497)

Аверс: ✦ M T S I O H I S P

Реверс: ✦ M O N E T T A D N O R V M P

(m 1,04 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ✦ M T S I O <.....>P

Реверс: ✦ M O N E T T A D N O R V M P

(m 1,20 г., Ø 20 мм.);

Аверс: ✦ M T S I O <...>I S P

Реверс: ✦ M O N E T T A D N <....>

(m 1,21 г., Ø 20 мм.);

Аверс: ✦ M T S I I <.....>

Реверс: ✦ <...>T T A D N O R <...>

(m 0,99 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ✦ <.....>I O <.....>

Реверс: ✦ M O <...>T T A D N <...>M :P

(m 0,87 г., Ø 20 мм.);

Аверс: ✦ M T S I O <...>P <..>

Реверс: ✦ M O N <.....>

(m 1,17 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ✦ <...>S I O H <.....>

Реверс: ✦ M O <..>T T A D N O R <...>

(m 0,87 г., Ø 20 мм.);

Аверс: ✦ <...>S I O H <.....>

Реверс: ✦ M O N E <.....>

(m 1,08 г., Ø 19 мм.);

Аверс: ✦ M T S T I O H <.....>P

Реверс: ✦ M O N E T T A D N <....>

(m 0,98 г., Ø 17 мм.).

Частина знайдених монет Тевтонського ордену сильно зношені, на деяких легенди практично не залишилися. Саме тому були допущені певні неточності при нашому попередньому частковому описі частини даного монетного комплексу¹. Після особистого детального ознайомлення із цією частиною скарбу нами були внесені певні корективи до його опису, які публікуються вперше.

У с. Козинці Тростянецького району (раніш Брацлавського повіту Подільської губернії) у 1844 р. був знайдений скарб до складу якого входили 2 монети держави Тевтонського ордену в Пруссії, зокрема шилінг *Генріха Ройсса фон Плауена* (адміністратора ордену) (1467 – 1469) та шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга* (1470 – 1477). Скарб описаний завідувачем мюнц-кабінету університету св. Володимира (тепер Київський національний університет імені Тараса Шевченка) Кіндратієм Страшкевичем, де ці монети зберігалися².

У травні 2015 р. на межі Погребищенського та Козятинського районів Вінницької області, за повідомленням місцевого любителя приладового металопошуку, було знайдено шилінг *Пауля фон Русдорфа* (1422 – 1441).

Аверс: M T S T P T A V I V S P R I M

Реверс: M O N E T T A D N O R V M P R V G A

¹ Орлик В. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии... – С.41.

² Страшкевич К. Указ. соч. – С. 16.

Обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У межах Тульчинського району був знайдений шилінг *Пауля фон Русдорфа* (1422 – 1441).

Аверс: **MLCOS|T•P|VLVS|PRIM**

Реверс: **MOI|TADN|ORVM|PRVQ.**

Ця монета відповідає типу монет Держави Тевтонського ордену в Пруссії описаним Ф.-А. Фоссбергом під № 821¹. Час та обставини знахідки нам невідомі. Монета була продана на аукціоні сайту «Віоліті» 07.03.2016 р. за 400 грн.

У 2013 р. поблизу с. Уланів Хмільницького району був знайдений шилінг *Пауля фон Русдорфа* (1422 – 1441).

Аверс: **MLCOS|T•P|VLVS|PRIM**

Реверс: **MON|TADN|ORVM|PRVQ**

(m 1,20 г.).

Даний шилінг відповідає типу монет держави Тевтонського ордену в Пруссії, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 850².

Обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У вересні 2015 р. поблизу м. Хмільник був знайдений шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена* (1477 – 1489).

Аверс: ***<.>M<...>MARTIN<.>**

Реверс: **<.>ONETT DNOR<...>**

Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

Також на теренах сучасної Вінниччини в різні часи були знайдені й інші монети Тевтонського ордену. Зокрема, дореформений шилінг (m 1,17 г., Ø 20 мм.) *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга* (1414 – 1422). емісії 1414 – 1416 pp.

Аверс: ***M<...>MH<...>**

Реверс: ***MONETT<...>NO<...>*PRV.**

Час, район та обставини знахідки нам невідомі. Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 27.12.2010 р. за 110 грн.

Шилінг *Йоганна фон Тіфена* (1489 – 1497).

Аверс: **†<.>†OIS†ION†ISP**

Реверс: **♣<.>M DNORVM•P.**

Час та обставини знахідки нам невідомі. Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 16.02.2011 р.

У червні 2015 р. на Інтернет-аукціоні «Віоліті» був проданий шилінг магістра *Генріха Реффле фон Ріхтенберга* (1470 – 1477).

Аверс: ***M<...>HISTAR:HMRIQV.**

Реверс: **Q•MONETT<...>DOMI•P•**

Даний шилінг відповідає типу монет, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 947³. Монета знайдена у Вінницькій області. Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У червні 2015 р. на Інтернет-аукціоні «Віоліті» був проданий шилінг магістра *Йоганна фон Тіфена* (1489 – 1497). За відомостями, наданими нам власником монети, вона була знайдена ним у червні 2015 р. за 20 км на південь від м. Вінниця.

Аверс: **† M<...>HISTAR:HMRIQV**

Реверс: **♣ MONETT•DNORVM•P:**

Ця монета відповідає типу монет, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 1087⁴.

Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

¹ Voßberg F. A. Op. cit.– S.183.

² Ibid.– S.164.

³ Ibid.– S.181.

⁴ Ibid. – S.189.

У травні 2015 р. на території Вінницької області був знайдений сильно затертий шилінг магістра *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*. Час і обставини знахідки та подальша доля монети нам невідомі.

У березні 2016 р. був знайдений пореформений шилінг часів великого магістра *Людвіга фон Ерліхсхаузена (Ельріхсхаузена) (1450 – 1467)*.

Аверс: *MAGIST·LVDWIGVS·PRI

Реверс: *MONETA·DNORVM·PRV.

Монета відповідає типу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 893¹. Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість². Нам невідомі час, обставини та місце її знахідки, власник монети лише вказав, що вона були знайдена поблизу с. Лисогірка, які у Вінницькій області є в Жмеринському, Літинському та Хмільницькому районах. Даний шилінг був проданий на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті» 14.05.2016 р.

Волинська область

Весною 2009 р. в урочищі Старе Село понад р. Лугою, поблизу с. Житани Володимир-Волинського району, було знайдено частину монети Держави Тевтонського ордену в Пруссії. На аверсі даного фрагменту монети збереглася верхня частина гербового щита великого магістра, зокрема геральдичний щит із орлом та частина кругової легенди. На реверсі – гербовий щит Ордену з хрестом, та частина кругової легенди.

Аверс: MAGS | T<.....> S | PRIM

Реверс: <.....> | ORVM | PRVS.

Весною 2010 р. поблизу м. Володимира-Волинського було знайдено шилінг *Генріха Ройсса фон Плауена як адміністратора Держави Тевтонського ордену в Пруссії (1467 – 1469)*.

Аверс: *HENRICVS·LO<...>

Реверс: MON<...>ORVM·PRV.

Монета знаходиться в приватній колекції.

У листопаді 2010 р. поблизу м. Володимира-Волинського було знайдено шилінг *Конрада фон Ерліхсхаузена (Ельріхсхаузена) (1441 – 1449)*.

Аверс: <...> | T<.> CO<.> | DVVS | BVIN

Реверс: MONA | TTXDN | ORVM | PR<.>.

Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 06.12.2010 р.

Того ж року за 3 км. від м. Володимира-Волинського було знайдено шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: *MAGIST·MARTINVS

Реверс: MONETA DNORVM·P·

Монета знаходиться в приватній колекції.

У жовтні 2011 р. в околицях м. Володимира-Волинського був знайдений шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: *MAGIST·MARTINVS·P

Реверс: MONETA·DN<.....>R.

Монета опублікована власником під час спроби її продажу на аукціоні сайту «Віоліті» 09.03.2012 р. разом із шелягом, карбованим у м. Гданську від імені Казимира Ягеллона.

У грудні 2011 р. поблизу м. Володимир-Волинський (місцеве населення цей район називає «Глибока балка») був знайдений дореформений шилінг (m 1,37 г.,

¹ Ibid. – S.173.

² Violity. – Монета на определение (Польша или Литва) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.violity.com/viewtopic.php?t=1513819&highlight/>. – Назва з екрана. (28.09.2016)

Ø 20,06 мм.) *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414-1422)* емісії 1414 – 1416 рр. На монеті є чіткий слід від перегинання. Власником нам була надана фотографія аверсу цього шилінга та його метрологічні характеристики.

Аверс: ***MLCS<.>MIA<...>I PRI**

(m 1,07 г., Ø 22 мм.).

Власник монети зазначив, що на місці її знахідки зустрічаються й інші середньовічні монети та середньовічна кераміка.

На околиці с. Черничі Володимир-Волинського району, біля р. Луга, був знайдений шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: ***<...>ST:MLRTI<...>**

Реверс: **✦ MONET<...>ORVM.**

Час знахідки та подальша доля монети автору невідомі.

У цьому ж селі було знайдено фальсифікат гроша *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **MLCS | T·IO <...> | IFON**

Реверс: **HON<.....> RVS**

(m 2,03 г., Ø 18,5 мм.).

Монета знаходиться у приватній колекції. Монета опублікована нами у статті, присвяченій проблемам фальшивомонетництва в державі Тевтонського ордену в Пруссії¹.

У травні 2011 р. на території Володимир-Волинського району був знайдений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **✦ ML#GIS#ION#IS<..>**

Реверс: **✦ MONETA DNORVM P**

Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 20.05.2011 р.

Біля с. Хотячів Володимир-Волинського району, у 2011 р. був знайдений гріш (m 1,34 г., Ø 19 мм.) *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **MLCS | T·ION | S·D<...> | IFON**

Реверс: **HONα | T<...> | ORVN | PRVS.**

Монета знаходиться в приватній колекції.

Восени 2011 р. поблизу с. Красностав Володимир-Волинського району був знайдений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **✦ ML#GIST#ION#IS:P**

Реверс: **✦ MONETA DNOR<...> PR.**

Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 11.02.2012 р.

У жовтні 2011 р. на відстані близько 10 км. від м. Володимира-Волинського було знайдено односторонню срібну монету (брактеат) типу «Хрест грецький III» (Рис.2) емісії 1416 – 1460 рр.² Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 09.11.2012 р.

Десятого вересня 2012 р. в с. Заріччя Володимир-Волинського району був знайдений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **✦ ML#GIST#ION#ISP**

Реверс: **✦ MONETA·DNORVM<...>**

(Ø 20,0 мм.).

Монета опублікована для ідентифікації її власником на форумі сайту «Віоліті». Подальша доля монети нам невідома.

У межах м. Володимир-Волинський був знайдений шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

¹ Orlyk V. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia... – S.112-115

² Paszkiewicz B. Brakateaty – pieniądz średniowiecznych Prus. - Wrocław, 2009. – Tab.X.

Аверс: *MARTIN·MARTIN<...>

Реверс: ✦ MONT<...>VMP.

Час і обставини знахідки нам не відомі.

Поблизу с. Ізов Володимир-Волинського району був знайдений шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: *<...>MARTIN V<...>

Реверс: ✦ MONTADNO<.....>

Час і обставини знахідки нам невідомі. Монета опублікована власником під час її продажу на аукціоні сайту «Віоліті».

У липні 2016 р. на полі, розташованому на березі річки Липа в Горохівському районі, за 10 км. від м. Берестечко, був знайдений шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: HACS | T'·PA | VLVS | PRIM

Реверс: HONC | TADN | ORVM | PRVC

(m 1,46 г., Ø 21 мм.).

Обставини знахідки нам невідомі. Монета відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №837¹. Монета опублікована нами².

У листопаді 2010 р. в районі с. Заставне Іваничівського району було знайдено «гаманець» із 4 монет Держави Тевтонського ордену в Пруссії. Зокрема, шилінги *Генріха Ройсса фон Плауена як адміністратора (1467 – 1469)*.

Аверс: *HM<...>VTANAS M

Реверс: ☉<...>NAT·DNORVM·PRV

та *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: ✦ M·T·G·I·S·I·O·H·<...>

Реверс: ✦<...>COR PRV.

Ці дві монети були продані на аукціоні сайту «Віоліті», перша – 26.03.2011 р., а друга – 14.10.2010 р. Окрім указаних шилінгів, в даному монетному комплексі були ще дві неідентифіковані монети Держави Тевтонського ордену в Пруссії.

У березні 2011 р. в с. Жашковичі Іваничівського району був випадково знайдений гріш-кліппа останнього правителя Держави Тевтонського ордену в Пруссії *Альбрехта фон Бранденбург-Ансбах (1510 – 1525)*, обрізаний під круглу монету (m 0,4 г., Ø 13,5 мм). Подальша доля монети невідома.

Влітку 2011 р. поблизу с. Самоволя Іваничівського району був знайдений шилінг Тевтонського ордену. Магістр, монетний двір та подальша доля монети нам невідомі.

У жовтні 2011 р. поблизу с. Литовеж Іваничівського району був знайдений сильно затертий шилінг. Аналіз іконографії та залишків легенди на монеті дозволяють віднести її емісії великого магістра *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: *MARTIN<.....>VSP

Реверс: <...>MONTAD<.....>R<.>.

Цей шилінг доданий у якості бонуса під час продажу 12.02.2012 р. на аукціоні сайту «Віоліті» полугроша Сигизмунда Старого, м.д. Краків.

У червні 2012 р. на форумі сайту «Віоліті» було виставлено 5 монет з проханням визначити їхніх емітентів та оцінити їхню вартість. Серед виставлених монет був шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: ✦ M·T·G·I·S·I·<..>✦<...>

Реверс: ✦ ONAT·DNORVM·P<.>.

¹ Voßberg F. A. Op. cit. – S.163.

² Orlyk V. Rare variety of shilling... – S.10-14.

За словами власника монети, вона була знайдена ним у травні 2012 р. поблизу с. Литовеж Іваничівського району. Подальша доля монети невідома.

Весною 2013 р. за 5 км. від смт. Іваничі поблизу р. Луга був знайдений гріш Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497).

Аверс: **MPGS | T·IONN | S·DA·T | IFANI**

Реверс: **MONA | TT·DN | ORVM | PRVS.**

Монета була опублікована її власником на сайті «Віоліті» 05.08.2013 р. з проханням визначити магістра Ордену та оцінити її вартість. Подальша доля монети нам невідома.

У листопаді 2015 р. в межах с. Колона Іваничівського району був знайдений пореформений шилінг Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422) емісії 1416 – 1422 рр.

Аверс: **MPGS | T·MIA | RACI | PRIM**

Реверс: **MONA | TT·DN | ORVM | PRVM.**

Даний тип монет описаний сучасними польськими дослідникам Ярославом Дутковські та Адамом Сушанеком під №775-776¹. Зображення монети було опубліковано її власником на аукціоні «Віоліті» під час спроби її продажу у грудні 2015 р. Обставини знахідки та подальша доля монети нам невідомі.

У січні 2015 р. неподалік від м. Ковель був знайдений дореформений шилінг Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422) емісії 1414 – 1416 рр.

У вересні 2009 р. поблизу смт. Локачі, Локачинського району був знайдений шилінг Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497).

Аверс: **† MP†GIS†I<...>†<...>**

Реверс: **† MON<...>DNORVM PRV.**

У серпні 2010 р. в межах с. Хорів Локачинського району був знайдений надламаний шилінг Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497).

Аверс: **† MP†GIS†<...>†<...>**

Реверс: **†<...>TT DN<...>**

(m 0,72 г., Ø 19 мм.).

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість. Монета знаходиться в приватній колекції.

На околицях смт. Локачі Локачинського району в 2016 р. був знайдений грош Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497). Монета була зігнута навпіл.

Аверс: **MPGS | T·IONN | S·DA·T | IFANI**

Реверс: **MONA | TT·DN | ORVM | PRVS:**

(m 1,12 г., Ø 21 мм.).

Час та обставини знахідки нам не відомі. Монета була продана на аукціоні Інтернет-ресурсу «Віоліті» 2 жовтня 2016 р.

Восени 2011 р. за 5 км. по течії р. Стир від с. Маяки Луцького району було знайдено затертий продірявлений шилінг Тевтонського ордену. Іконографія та залишки легенди на монеті дають підстави віднести його до емісії великого магістра Людвіга фон Ерліхсхаузен (Ельріхсхаузена) (1450–1467), м.д. м. Кенігсберг.

Аверс: **<...>TOST<...>W<...>QVS P<...>**

Реверс: **<...>ON<.....>RVN<...>.**

Монета опублікована 26.05.2012 р. її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість. Подальша доля монети невідома.

¹ Dutkowski Jaroslaw, Suchanek Adam. Corpvs Nvmorvm Civitatis Thorunensis. – Gdansk: Drukarnia PROMA, 2010. – S.79. – # 775-776

У жовтні 2011 р. поблизу м. Луцька, на місці літньої резиденції єпископа, був знайдений пені (pfennings) Лівонського ордену м.д. м. Ревель. За класифікацією сучасного естонського дослідника Г. Хальяка монета подібна до типу T-2 №45¹, емісії 1398 – 1403 pp. і має ступінь рідкості R.

Аверс: **RENVALLIA**

Реверс: **RENVALLIA**

(m 0,29 г., Ø 12,5 мм.).

Монета була опублікована луцьким любителем приладового металопошуку 02.11.2011 р. на сайті «Віоліті» для її ідентифікації, а 21.01.2012 р. продана луцькому колекціонеру на аукціоні «Віоліті».

У травні 2002 р., в м. Луцьк, за свідченням київського історика Вадима Сироти, було знайдено шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*. Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У грудні 2011 р. на околиці м. Луцька був знайдений фальсифікат шилінга *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: **MAGS | T:PTA | <...> S**

Реверс: **<...>A | TADN | ORVM | PRVS**

(m 1,01 г., Ø 21 мм.).

Монета знаходиться в приватній колекції, її опис та зображення опубліковані нами².

У 2016 р. на околицях м. Луцька був знайдений сильно затертий шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: ***MAG<...>RIVS<...>A**

Реверс: **n<...>NATA<...>RV<...>**

Час та обставини знахідки нам невідомі. Монета була продана на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті» 3 жовтня 2016 р.

У басейні р. Стир поблизу с. Маяки Луцького району наприкінці квітня 2012 р. був знайдений фальшак гроша *Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **MAGS | TIONN | SDATIFANI**

Реверс: **MONA | TADN | ORVM | PRVS**

(m 1,28 г., Ø 20 мм.).

Монета знаходиться в приватній колекції, її опис та зображення опубліковані нами³.

Весною 2013 р. поблизу с. Крупа Луцького району був знайдений обломок шилінга *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*. На уцілілому фрагменті монети є залишки легенди, які дозволили нам її ідентифікувати.

Аверс: **<...> | <...> | <...>IV<...> | <...>IM**

Реверс: **M<...> | TA<...> | <...> | PRVA**

Даний фрагмент шилінга був проданий на аукціоні «Віоліті» в лоті поламаних срібних монет загальною масою на 45 грн.

У вересні 2016 р. на полі поблизу смт. Рокині Луцького району був знайдений затертий пенні початку XV ст. м.д. Тарту (Дерпт). Монета належить до єпископських емісій Лівонії. Як відомо, у підпорядкуванні Дерптського єпископства перебувала й частина земель Лівонського ордену. На обох боках монети у внутрішньому колі – герб капітулу Дерптського єпископства – схрещені ключ і меч, які були атрибутами апостолів Павла й Петра, котрі вважалися патронами Дерптського єпископства⁴. У зовнішньому колі монет містяться залишки легенди.

¹ Haljak G. Livonian Coins XIII-XVIII Century. Part I: Feudal States. Livonian Coins From XIII-XVI Century. – Tallinn, 2010. – P.83.

² Orlyk V. False Coins... – S.112-115.

³ Ibid. – S.112-115.

⁴ Федоров Д. Монеты Прибалтики XIII-XVIII столетий. Определитель монет. – Таллин, 1966. – С.22.

Аверс: <..>DΛRPRKT·Θ<..>

Реверс: *<..>Λ<..>ONΘ<..>D

(m 0,4 г., Ø 15 мм.).

Даної монети немає ні в каталозі Д. Федорова¹, ні в каталогах Г. Хальяка², на ній відсутній родинний знак єпископа. Враховуючи іконографію монети, можна припустити, що це емісія першої чверті XV ст. Подібні монети класифікуються Г. Хальяком як типи T-2, T-4, T-5 і можуть належати до випусків монет часів єпископів Генріха III Врангеля (Heinrich III Wrangel) 1400-1410 pp., Бернхарда III Бюлова (Bernhard III Bülow) 1410 – 1413 pp. або емісії Дітріха IV Реслера (Dietrich IV Resler) 1413 – 1441 pp. до грошової реформи 1422 – 1424 pp. Монета була продана на аукціоні Інтернет-ресурсу «Віоліті» 19 вересня 2016 р.

На початку літа 2009 р. в Любомльському районі, поблизу с. Римачі за 2 км. від р. Західний Буг, було знайдено пореформений шилінг *Людвіга фон Ерліхсхаузена (Ельріхсхаузена) (1450 – 1467)*, м.д. м. Кенігсберг.

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість.

Аверс: *MΛGIST·I·VDWIGVS·PRI

Реверс: *M·ON<...>D·ORV·PRV.

Подальша доля монети нам невідома.

Весною 2008 р. в Рожищенському районі був знайдений шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: <..>GS | T·PΛ | VI·VS | PRI<.>

Реверс: M·ONΘ | T·ADN | <...> | PRVΘ

Монета зберігається в приватній колекції.

Влітку 2011 р. в озері Домашнє, с. Кримне Старовижівського району був знайдений грош *Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: <...>S | T·IOHN | S·D<...> | IFON

Реверс: M·ONΘ | TΛ<...> | ORVH | PRVS.

Подальша доля монети невідома.

У червні 2012 р. поблизу с. Буцин Старовижівського району був знайдений шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: *MΛOR<...>NRIGV<...>

Реверс: <...>ADO<...>PRV<.>.

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити її тип. Подальша її доля нам невідома.

У 1991 р. в смт. Турійськ було знайдено монетний скарб, до складу якого, за свідченнями очевидців, входило більше 1000 монет. Київському історичному й колекціонеру Вадиму Сироті вдалося ознайомитися лише із 176 монетами з даного комплексу. Самою молодшою монетою серед цих монет був коронний гріш польського короля Сигізмунда III 1629 р. Серед досліджених ним 176 монет було й 2 монети держави Тевтонського ордену в Пруссії, зокрема шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)* та гріш *Фрідріха фон Заксена (1498 – 1510)*.

У листопаді 2010 р. в Турійському районі, поблизу річки Турія, місцевим любителем приладового металопошуку було виявлено пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: MΛOS | TMIG | hΛ<..> | PRIM

Реверс: M·ONΘ | <...> | <..>VM | PRVΘ.

Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 29.11.2010 р.

¹ Федоров Д. Монеты Прибалтики XIII-XVIII столетий. Определитель монет. – Таллин, 1966. – 423 с.

² Haljak G. Liviimaa seestlingud, lübisched ja pennid XIII-XVI sajand. – Tallinn, 2007. – 108 s.; Idem. Livonian Coins XIII-XVIII Century. Part I: Feudal States. Livonian Coins From XIII-XVI Century. – Tallinn, 2010. – 399 p.

У 2016 р. на території Шацького району був знайдений пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: **MAOS|T•MIQ|hTQW|PR<..>**

Реверс: **MONA|TT•DN|ORVM|PRVQ.**

Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 19.06.2016 р. за 200 грн. Даний тип монети описаний Ф.-А. Фоссбергом під № 811¹.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. на території Волинської області був знайдений скарб, який містив більше 5000 монет дрібних номіналів, у тому числі й близько 30 сильно затертих шилінгів великих магистрів держави Тевтонського ордену в Пруссії *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)* та *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*. Враховуючи час знахідки, його новий господар склав монети до скрині і не афішував його. Лише після смерті господаря онуки розпродали даний скарб. З частиною скарбу мав змогу ознайомитися львівський нумізмат Сергій Білопольський.

За свідченням одного із волинським любителів приладового металопошуку, у жовтні 2011 р. біля одного з городищ Волинської області ним було знайдено пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*, монетний двір м. Торунь, емісія 1416 – 1422 рр.

Аверс: **MAOS | T•MIQ | hTQW | PRIM**

Реверс: **MONA | TT•DN | ORVM | PRIM.**

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість. Обставини знахідки та подальша її доля нам невідомі.

У межах Волинської області знайдено шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: ***MAOIST•HMRIQVS•Q**

Реверс: **R•MONA•NOMI<...>RV•**

(m 0,74 г., Ø 20 мм.).

Монета знаходиться в приватній колекції.

У межах Волинської області знайдено шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*. Час, місце, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

На території Волинської області було знайдено середньовічну підробку дореформеного шилінга *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: ***MAOISTMIQHAW:PRI:**

Реверс: ***MONATT•DNORVM<....>.**

Час, місце та обставини знахідки нам невідомі. Монета зберігається у приватній колекції.

На теренах Волинської області, в басейні р. Луга в березні 2014 р. було знайдено пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*, емісія 1416 – 1422 рр.

Аверс: **MAOS | T•MIQ | hTQW | PRIM**

Реверс: **MONA | TT•DN | ORVM | PRVQ.**

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» для її атрибуції. Час, місце, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У травні 2015 року на українському Інтернет-форумі «Віоліті» було виставлено на визначення дві білонові монети, на одному боці яких містилась символіка Тевтонського ордену, зокрема орденський хрест на щиті. Дані знахідки опубліковані нами й ідентифіковані як монети прикордонних територій Угорського королівства – банату Северин часів управління цим регіоном представниками

¹ Voßberg F. A. Op. cit. – S.160.

Реверс: <...> TƆ<...>ORVM *PR<...>.

Даний шилінг опублікований власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити та оцінити монету. Подальша доля цієї монети нам невідома.

Шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*, за свідченням його власника був знайдений у першій половині 2012 р. на теренах Андрушівського району.

Аверс: † M†G†IS† <..>h†IS†

Реверс: †<.>ORVTADNORVM <...>.

Обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У 2009 р. в смт. Миропіль Романівського району, за свідченням київського колекціонера Вадима Сироти, було знайдено шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*. Монета знаходиться в приватній колекції.

На теренах Житомирської області було знайдено пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*, монетний двір м. Торунь, емісія 1416 – 1422 рр.

Аверс: M<...>T°MI<...>TQI | PRIM

Реверс: <...> | TƆ°<...> | ORVM | PRVQ.

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» 16 червня 2012 р. з проханням визначити час карбування та оцінити її вартість. Обставини знахідки та подальша її доля нам невідомі.

На теренах Житомирської області в 1998 р., за інформацією Вадима Сироти, був випадково знайдений шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*. Обставини знахідки та подальша її доля нам невідомі.

На теренах Житомирської області в 2017 р. знайдено шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Івано-Франківська область

Наприкінці 2011 р. в Коломийському районі було знайдено грош *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: M†OS | T·IOH† | S·D†T | IFQ†I

Реверс: M†ON† | TƆ·D†N | ORVM | PRVS

(m 1,11 г., Ø 20 мм.).

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість.

Місто Київ

Весною 1994 р. під час ґрунтових робіт у районі подільського пивзаводу, екскаваторником, за свідченням київського історика й колекціонера Вадима Сироти, був виявлений скарб, який зберігався у невеликому горщику. Наймолодшими монетами в даному комплексі були левендальдер (leeuvendaalder) провінції Кампеш (Нідерланди) та драйпелькер м.д. м. Рига 1649 року. Серед монет, які входили до цього скарбу, було дві монети великих магистрів держави Тевтонського ордену в Пруссії, зокрема шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* та гріш 1525 р. останнього правителя цієї держави *Альбрехта фон Бранденбург-Ансбах (1510 – 1525)*. Подальша доля монет із даного скарбу нам невідома. Інформація про скарб опублікована нами¹.

У монографії відомого українського археолога, члена-кореспондента НАН України Г. Ю. Івакіна, присвяченій історичному розвитку м. Києва згадується про знахідку шилінгів великих магистрів *Людвіга фон Ерліхсхаузена (Ельрїхсхаузена)*

¹ Орлик В. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии... – С.39-45.

(1450 – 1467) та Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489) на Подолі, на місці Успенської церкви¹.

На початку 2014 р. в м. Києві, в районі урочища Гончарі-Кожум'яки, була знайдена гріш-квіпа (рис.8) останнього Великого магістра держави Тевтонського ордену в Пруссії Альбрехт фон Бранденбург-Ансбах (1510 – 1325). Даний тип монети відповідає монеті із зібрання Державного музею у Варшаві, опублікованій Д. Мілле².

Київська область

Весною 2012 р. поблизу р. Кам'янки Білоцерківського району, за свідченням власника, було знайдено шилінг Конрада фон Ерліхсхаузена (Ельріхсхаузена) (1441 – 1449).

Аверс: **МΛΘΣ | Τ·ΑΟΡ | ΑΘΥΣ | ΟΥΜΤ**

Реверс: **ΜΟΝΑ | Τ<.>ΘΝ | ΟΡΥΜ | ΡΝΥΣΙ.**

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» 3 червня 2012 р. з проханням визначити емітента та оцінити її вартість. А також під час спроби її продажу на аукціоні сайту «Віоліті» 11.06.2012 р. Подальша доля цієї монети нам невідома.

У липні 2014 р. в Білоцерківському районі був знайдений шилінг емісії часів великого магістра Конрада фон Ерліхсхаузена (Ельріхсхаузена) (1441–1449).

Аверс: **МΛΘΣ | Τ·ΑΟΡ | ΑΘΥΣ | ΟΥΜΤ**

Реверс: **ΜΟΝΑ | ΤΑΘΝ | ΟΡΥΜ | ΡΝΥΣΙ.**

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» 16 березня 2015 р. з проханням визначити емітента та оцінити її вартість.

Подальша доля цієї монети нам невідома.

У 2011 р. в районі впадіння р. Жереви в р. Тетерев, біля с. Тетерівське Іванківського району під час лісогосподарських робіт був знайдений монетний комплекс, до складу якого входила 51 монета другої половини XV – початку XVII, у тому числі й гріш Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497).

Аверс: **МΛΘΣ | Τ·ΙΟΗΝ | Σ·ΘΑΤ | ΙΦΑΝΙ**

Реверс: **ΜΟΝΑ | ΤΑ·ΘΝ | ΟΡΥΜ | ΡΝΥΣΙ.**

Даний скарб описаний і опублікований В. Безпальком та О. Лукашовим³.

У 2009 р. у с. Мотижин Макарівського району, за свідченням Вадима Сироти, був випадково знайдений шилінг Генріха Ройсса фон Плауена (адміністратора) (1467 – 1469). Подальша доля цієї монети нам невідома.

В Обухівському районі було знайдено шилінг Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441).

Аверс: **МΛΘΣ | Τ·ΡΑ | ΥΛ<.....>**

Реверс: **ΗΟ<.....>|ΟΡΥΜ|ΡΝΥΑ.**

Час та обставини знахідки невідомі. Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 22.02.2012 р.

У грудні 2012 р. в с. Сирники Рожищенського району, за повідомленням київського нумізмата Владислава Безпалька, був знайдений шилінг Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441).

Аверс: **МΛΘΣ | Τ·ΡΑ | ΥΛΥΣ | Ρ<...>**

Реверс: **<.>ΟΝΑ | ΤΑΘΝ | <...> | ΡΝΥΣΙ.**

Подальша доля монети нам невідома.

¹ Івакін Г. Ю. Вказ. праця. – К., 1996. – С.142.

² Miehle Danuta, Monety Zakonu Krzyzackiego/ Katalog monet ziem historycznie z Polska związanych. Zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie. –Warszawa, 1998. – S.192. – #780.

³ Безпалько В., Лукашов Д. Вказ. праця.

У жовтні 2009 року на пагорбі на високому березі затоки в Рокитнянському районі любителями приладового металопошуку було виявлено більше двох десятків монет XV – XVI ст. (Свідниця, Литва, Польща, герцогство Пруське), серед яких, за твердженням власника, і шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: **MAOS | T·PA | VLVS | PRIM**

Реверс: **MONA | TADN | ORVM | PRVA.**

Монета продана на аукціоні сайту «Віоліті» 04.04.2010 р.

В с. Триліси Фастівського району був знайдений шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: ***MAOSTAR·hM<...>**

Реверс: **h<...>T·DOMI·PRVS:**

Подальша доля монети нам невідома.

Львівська область

У 2003 р., у Львівському районі, за свідченням київського історика Вадима Сироти, було знайдено шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*. Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У листопаді 2015 р. поблизу села Блищиводи Жовківського району був знайдений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **h<...>#OIS#ION#ISP**

Реверс: **h MONT·DNOR<...>PR.**

Ця монета відповідає типу монет Держави Тевтонського ордену в Пруссії, описаним Ф.-А. Фоссбергом під № 1106¹.

За свідченням власника цієї монети Максима Олійника, окрім даного шилінга, на тій місцевості в радіусі 100 м. ним було знайдено більше 130 польських денаріїв другої половини XIV – першої половини XV ст., 30 пулів львівського монетного двору (емісій Казимира III, Людовіка Угорського, Владислава Опольського) та фрагмент шилінга. Детальне ознайомлення з обрізком дозволило нам визначити його метрологічні характеристики та зробити певні висновки і припущення².

Основою для обрізку був дореформений шилінг Великого магістра Міхаеля Кюхмейстер фон Штернберга (1414 – 1422 рр.), карбований на монетному дворі в Торуні емісії 1414 – 1416 рр.з.

Аверс: **<...>hAbL<...>**

Реверс: **“<...>PRô**

(m 0,27 г., Ø 9,5×11 мм.).

Монета знаходиться у приватній колекції.

Другого лютого 2016 р. в лісових околицях м. Судова Вишня Мостиського району, за повідомленням місцевого любителя приладового металопошуку, було знайдено шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветіхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: ***MAOIST<.....>MV·P**

Реверс: **<..>ONAT·DNORVM<..>.**

Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

За 9 км. від м. Червоноград у південно-західному напрямку було знайдено шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **h MA#OIS#I<..>#ISN**

Реверс: **h<....>DNORVM <...>**

(m 1,0 г., Ø 19 мм.).

Час знахідки та подальша доля монети нам невідома.

¹ Voßberg F. A. Op. cit. – S.189.

² Орлик В. Обрізаний шилінг... – С.54-56.

³ Dutkowski J. Corpus Nummorum Civitatis Thorunensis / Jarosław Dutkowski, Adam Suchanek. – Gdańsk, 2010. – S.67-75.

У вересні 2012 р. на межі між Сокальським районом Львівської області та Горохівським районом Волинської області був знайдений артіг (artig) Лівонського ордену. За класифікацією Г. Хальяка монета (рис.1) подібна до типу T-1 №22¹, емісії 1375 – 1385 рр.

Аверс: *M<...>STRI·LIVONIA

Реверс: *MONETA·R·V·A·L·I·A.

Отвір на монеті вказує, що вона використовувалася у якості прикраси. За свідченням власника артіга, котрий займається приладовим металопошуком, така знахідка є нетиповою для цієї місцевості, адже за його словами, там зустрічаються монети не старше емісій Сигізмунда III Вази. Монета була опублікована власником знахідки на сайті «Віоліті» для її ідентифікації.

У 2014 р. в Сокальському районі була знайдена середньовічна підробка шилінгу держави Тевтонського ордену в Пруссії із «фантазійною» легендою.

Аверс: <...>POS | T<...>A<...> | <...>A<...>T | <...>

Реверс: <...> | <...> | OIVM | <...>

(m 0,86 г., Ø 20,5 мм.).

Монета знаходиться у приватній колекції.

Восени 2015 р. в Сокальському районі був знайдений затертий і перегнутий шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: <...>OIST MA<.....>

Реверс: <...>ATA·DNORVM<...>

Час та обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

В околицях м. Сокаль був знайдений перегнутий шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*. Монета має значні механічні пошкодження зображення та легенди, особливо реверсу, а також тріщину на лінії перегину.

Аверс: # MA<...>IOH·ISP

Реверс: <...>ATA·DNORVM<...>.

Час та обставини знахідки нам невідомі. Дана монета була продана на аукціоні «Віоліті».

У листопаді 2016 р. у Прикарпатській частині Львівщини, зокрема в межах с. Великі Дідушичі Стрийського району, був знайдений скарб монет XV – XVI ст. Основну масу складають польські монети, у тому числі й монети Орденських міст, які перейшли під владу Польщі внаслідок Тринадцятирічної війни, 1 монета держави Тевтонського ордену в Пруссії, а також 7 монет герцогства Пруссії.

Щодо монети Тевтонського ордену, то це шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: # MA·OIST·IOH·IS·PR

Реверс: ♣ MONETA·DNORVM PR.

Дана монета була продана 16 грудня 2015 р. на аукціоні «Віоліті». Монета відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №1100².

Одеська область

У травні 2013 р. поблизу с. Старокозаче Білгород-Дністровського району було знайдено продірявлений шилінг великого магістра *Генріх Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: *MA<...>RI·V·S·O.

За свідченням власника монети, на місці, де вона була знайдена, йому траплялися монети Речі Посполитої та Османської імперії також з отворами. Це

¹ Haljak G. Livonian Coins. – P.78.

² Voßberg F. A. Op. cit. – S.189.

свідчить, що монета держави Тевтонського ордену в Пруссії, ймовірно, використовувалася у якості частини прикраси.

У 2012 р. у Саратському районі було знайдено обламаний і теж з отвором дореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: *<...>BST*MIQ<...>

Реверс: *M<.....>

(m 0,94 г., Ø 19 мм.).

Характер отвору на монеті свідчить, що вона використовувалася у якості прикраси.

Полтавська область

У 2012 р. 24 квітня під час господарських робіт у лісі, за декілька кілометрів від с.м.т. Диканька, Диканьківського району був знайдений півскоець (halbschoter) *Вінріха фон Кніпроде (1352 – 1382)* (Рис. 4).

Аверс: *MONETA:DOMINORUM↑PRVSSIE

Реверс: *HONOR·MARI·I<..>ICIVM·DIIIG<..>

(m 2,56 г., Ø 26 мм.).

Монета опублікована нами¹.

У січні 2011 р. на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити вартість був опублікований шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: *<...>MARIOVS:OVN

Реверс: ♁:MONETA<.....>V

(Ø 20 мм.).

За свідченням власника, монета була знайдена у Пирятинському районі в складі грошового комплексу монет першої половини XVII ст. Подальша доля монети нам невідома.

В межах Полтавської області була знайдена одностороння срібна монета (брактеат) типу «Брама» емісії 1327 – 1338 рр. (Рис.1). Час та обставини знахідки нам невідомі. Монета була продана на аукціоні сайту «Віоліті» 08.12.2010 р. та знаходиться в приватній колекції.

У західній частині Полтавської області був знайдений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: * M T * O I S * I O H * I S <..>

Реверс: * MONETA DNORVM

(m 1,1 г., Ø 20 мм.).

Подальша доля монети нам невідома.

Рівненська область

Весною 1993 р. під час господарських робіт на городі в с. Рясними Гощанського району, за свідченням київського історика Вадима Сироти, був знайдений шилінг *Людвіга фон Ерліхсхаузена (Ельрїхсхаузена) (1450 – 1467)*. Подальша доля монети нам невідома.

Весною 2011 р. на березі р. Горинь в с. Горбаків Гощанського району був знайдений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: * M T * O I S * I O H * <...>

Реверс: * <..> N E T T A <..> N O R V M <.>

¹ Orlyk W. Udział wojsk Zakonu Krzyżackiego w bitwie nad rzeką Worskłą w sierpniu 1399 r. w świetle źródeł numizmatycznych /Buletyn Numizmatyczny. – Nr 3, 2015. – S.175-180.; Idem. Teutonic Order and the Battle on the Vorksla River in August, 1399 (Numismatic Aspect). /Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy. – Augustow-Warszawa, 2015. – S.100-104.

(m 0,76 г., Ø 18 мм.).

Подальша доля монети нам невідома.

Весною 2008 р. в Дубенському районі було знайдено пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*, монетний двір м. Торунь, емісія 1416 – 1422 рр.

Аверс: **HTOS | T·MIO | HTOL | PRIM**

Реверс: **MONA | TT·DN | ORVM | PRVO**

(m 1,46 г., Ø 22 мм.).

У 2013 р. 23 серпня між м. Дубно та с. Тараканів Дубенського району був знайдений шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: ***HTOIST MARTINVR**

Реверс: **MM<...>TTDNORVM:PM.**

Власник шилінга виставив його фотографію для ідентифікації монети та оцінки її вартості на Інтернет-форумі «Віоліті».

Поблизу с. Панталія Дубенського району, за інформацією одного з рівненських колекціонерів, було знайдено 2 монети номіналом півскойця (halbschoter) *Вінріха фон Кніпроде (1352 – 1382)*. Власник монет надав нам неякісні фотографії однієї з цих монет, які все ж дозволяють її ідентифікувати:

Аверс: ***MON<...>DOMMORVM↑PRVSSIE**

Реверс: ***HTOR·HTORI↓IVDICIVM·DI<...>T.**

Час та обставини знахідки нам невідомі. Монета знаходиться в приватній колекції.

У березні 2015 р. на околицях м. Дубно було знайдено частину монетно-грошового скарбу, розораного трактористом ще 1970-х роках під час посадки лісу. За відомостями дубенського краєзнавця Олександра Лісовського, у березні 2015 р. місцеві жителі випадково під час господарських робіт знайшли близько 1000 монет, переважно емісій Олександра Ягелончика, Сигізмунда I Старого та Сигізмунда II Августа, а також уламки горщика, в якому зберігався скарб. До складу скарбу входили монети XV – XVI ст., у тому числі й 20 монет держави Тевтонського ордену в Пруссії. Фотографію 4-х з цих монет було виставлено на Інтернет-форумі «Віоліті» для їхньої ідентифікації оцінки вартості¹.

Ознайомлення з іконографією та легендами на цих монетах дозволяє здійснити їхню ідентифікацію. Так, зокрема, тут представлені:

шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*

Аверс: **HTOS | T·P<.> | <.>LVS | PRIM**

Реверс: **MONA | TTDN | ORVN | PRVO;**

2 гроша *Фрідріха фон Заксена (1498 – 1510)*

Аверс: **HTOI | STOR | FRID | I·VS**

Реверс: **MONA | TTDN | ORVN | PRVS.**

Аверс: **HTOI | STOR | F<.>ID' | I·VS**

Реверс: **MONA | TT·DN | ORVM | PRVS.**

Подібні монети були описані Ф.-А. Фоссбергом під №№ 844, 1122, 1134²

Четвертою монетою з даного комплексу був середньовічний фальсифікат шилінга держави Тевтонського ордену в Пруссії. Аналіз іконографії та легенди монети дозволяють зробити припущення, що це фальсифікат пореформеного шилінга *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: **HTOS | T·MIO | HTOL | PRIM**

Реверс: **MONA | TT·DI | <...> | PRVO.**

¹ Violity. – Речь Посполитая (Литва, Польша) и связанные с ними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.violity.com/viewtopic.php?p=8796936&highlight=#8796936/>. – Назва з екрана. (28.09.2017)

² Voßberg F. A. Op. cit. – S.164, 194.

Подальша доля монет нам невідома.

Окрім описаних вище 4-х монет із дубенського скарбу 2015 р., нам вдалося ідентифікувати ще ряд шилінгів держави Тевтонського ордену в Пруссії, які входили до складу цього монетно-грошового комплексу, зокрема 4 пореформені шилінги *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*, один із яких був проданий через аукціон «Віоліті» у квітні 2015 р.

На жаль, в архіві продавця збереглося лише фото аверса:

Аверс: **HTGS | T:MIQ | HTQI | PRIM.**

Зображення ще ряду монет держави Тевтонського ордену в Пруссії, які входили до даного монетного комплексу, було нам надано іншим місцевими мешканцями. Так, зокрема, пореформеного шилінга *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: **HTGS|T•MIQ|HTQI|PRVM**

Реверс: **HONQ|TT'DN|ORVM|PRVQ.**

Монета відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №813¹

Шилінги *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: **HTGS | T'.PA | VLVVS | PRIM**

Реверс: **HONQ | TADN | ORVM | PRVQ.**

Монета була продана на аукціоні «Віоліті» у лютому 2016 р., вона відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №837².

Аверс: **HTGS | T'.PA | VLVVS | PRIM**

Реверс: **HONQ | TADN | ORVM | PRVQ.**

Монета була продана на аукціоні «Віоліті» у квітні 2016 р., вона відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №837³.

До цього ж комплексу належить й інший шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*, виставлений для продажу на аукціоні «Віоліті» в липні 2015 р.

Аверс: **HTGS | T'PA | VLVVS | PRIM**

Реверс: **HONQ | TADN | ORVN | PRVS.**

Монета відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №842⁴.

Таким чином, монети держави Тевтонського ордену в Пруссії у дубенському скарбі 2015 р. склали близько 2%. Вони були репрезентовані як оригінальні монети від *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* до *Фрідріха фон Заксена (1498 – 1510)*, так і середньовічні підробки, зокрема фальсифікатом пореформеного шилінга *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*⁵. За свідченням Олександра Лісовського, окрім даного монетного фальсифікату, у складі скарбу була значна кількість тогочасних монетних пірбок польських монет.

У квітні 2010 р. в с. Миляч Дубровицького району, за інформацією Вадима Сироти, під час огородин робіт було знайдено 2 монети – литовський напівгріш 1509 р. та шилінг великого магістра Тевтонського ордену *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Поблизу с. Храпин Зарічненського району був знайдений шилінг Тевтонського ордену. Магістр, монетний двір та подальша доля монети нам невідомі.

У 1897 р. в селі Велика Мощаниця Дубенського повіту, Волинської губернії (на сьогодні с. Нова Мощаниця Здолбунівського району Рівненської області) був

¹ Ibid. – S.160.

² Ibid. – S.163.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Orlyk W. Coins of the Teutonic Order contained in the hoard found in the suburbs of the city of Dubno of Rovenska region in march // Pruthenia, X, Olsztyn 2015, s.105-116

знайдений скарб, до складу якого входив шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*¹. Монета зберігалася у мюнц-кабінеті Університету св. Володимира (м. Київ), подальша доля монети невідома.

Весною 2008 р. поблизу старовинного села Дермань (на сьогодні це два села, розташовані поруч – Дермань Перша і Дермань Друга) у Здолбунівському районі було знайдено шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: * **MDXGISEIONHISP**

Реверс: * <..> **NETT** <.....>

(m 1,02 г., Ø 20 мм.).

У серпні 2011 р. в околицях с. Бичаль Костопільського району, на високому березі р. Горинь, було знайдено шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*.

Аверс: * **MDG** <.....> **TIN** <...>

Реверс: * **MONETT** <...> **RV** <...>.

Подальша доля цієї монети нам невідома.

Восени 2016 р. на території Костопільського району був знайдений шилінг емісії часів великого магістра *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: **M** <.....> **PT** | **VIVS** | **PR** <.>

Реверс: **MO** <..> | **TDR** | **OR** <..> | **PRVS**

(m 1,22 г.).

Монета опублікована її власником під час продажу на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті»² у січні 2017 р. Фрагменти легенди на монеті, зокрема наявність на аверсі прописних літер «M» у поєднанні із фрагментом легенди реверсу «PRVS», дають можливість віднести її до шилінгів емісії 1426 – 1436 рр., карбованих на монетному дворі м. Гданська. Вона відповідає шилінгам, описаним Ф.-А. Фоссбергом під №830-835³.

У 2001 р. в с. Гвіздків Корецького району, за свідченням київського історика і колекціонера Вадима Сироти, був знайдений шилінг *Конрада фон Юнгінгена (1393 – 1407)*. Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

Гріш *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*, за свідченням його власника, котрий виставив фотографію монети для ідентифікації магістра на Інтернет-форумі «Віоліті», був знайдений 17 серпня 2012 р. в Млинівському районі, за 20 км. від районного центру, у полі. Гріш був злиплий із напівгрішем Сигізмунда II Августа 1560 р.

Аверс: **MDGS** | **TIONH** | **SDET** | **IFONI**

Реверс: **MONA** | **TDR** | **ORVM** | **PRVS**

(m 1,51 г., Ø 21 мм.).

На аверсі монети є сліди подвійного удару штампеля.

Власник, любитель приладового металопошуку, стверджує, що на місці знахідки вказаних монет були також знайдені й інші монети Сигізмунда I Старого та Сигізмунда II Августа, які мають належати до розораного ще в 60-х роках XX ст. скарбу. Ця монета була опублікована нами у статті, присвяченій монетам держави Тевтонського ордену в Пруссії у складі скарбів знайдених в Україні⁴. Монета зберігається у приватній колекції.

У січні 2017 р. на межі Млинівського району Ровенської та Луцького району Волинської областей був знайдений шилінг емісії великого магістра *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

¹ Архів Національного музею України. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.32. – Арк.2 зв.

² Violity. – Шиллинг тевтонский 1422-1440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auction.violity.com/37439303-shilling-tevtonskij-1422-1440/>. – Назва з екрана. (30.09.2017)

³ Vofberg F. A. Op. cit. – S.163.

⁴ Орлик В. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии ... – С.39-45.

Аверс: **ΜΑΘΣ | Τ'ΡΑ | VI<...> | PRIM**

Реверс: **NONA | TADN | <...> | PRVQ**

(m 1,05 г., Ø 20 мм.).

Монета опублікована її власником, під час продажу на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті»¹ у січні 2017 р. Вона відповідає шилінгу, описаному Ф. А. Фоссбергом під №837².

Весною 2008 р. за 20 км. від м. Рівне в напрямку м. Луцька було знайдено фальсифікат пореформеного шилінга *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: **ΜΑΘΣ | Τ'ΜΙQ | ΗΑΟΙ | PRIM**

Реверс: **MO<.....> | ORVM | P<...>**

(m 1,05 г., Ø 21 мм.).

Монета знаходиться в приватній колекції. Опублікована нами у статті, присвяченій проблемам фальшивомонетництва в державі Тевтонського ордену в Пруссії³.

Влітку 1995 р. в м. Острозі на вул. Древянській був знайдений монетно-речовий скарб тривалого накопичення, який зберігався у глиняному глечуку. Нумізматична частина скарбу складала 941 монету XIII – XVII ст., у тому числі й 2 монети держави Тевтонського ордену в Пруссії. Зокрема, шилінги великих магістрів *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* та *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*. Даний скарб досліджений, описаний та опублікований завідувачем відділу нумізматики «Державного історико-культурного заповідника м. Острога» О. Л. Позіховським та львівським нумізмоматом професором Р. М. Шустом⁴.

У квітні 2011 р., в с. Верхів Острозького району, за свідченням одного з рівненських краєзнавців, було знайдено монетний комплекс із 7 монет Держави Тевтонського ордену в Пруссії, зокрема, шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*, 2 монети *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*, 3 гроша *Фрідріха фон Заксена (1498 – 1510)* та одна не ідентифікована монета. Подальша доля цих монет нам невідома. У листопаді 2011 р. поблизу цього ж населеного пункту – с. Верхів Острозького району було знайдено шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)* із літерою **Q** над щитом на реверсі монети.

Аверс: ***<...>TAR·HMRICV·**

Реверс: **R·MONA·T·ONORVM:**

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість.

Шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)* знайдений поблизу с. Волосківці Острозького району восени 2012 р. Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

Пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414–1422)*, за свідченням його власника, був знайдений 17 березня 2012 р. на пагорбі, розташованому на березі р. Горинь, поблизу селища Оженин Острозького району.

Аверс: **ΜΑΘΣ|Τ'ΜΙQ|ΗΑΟΙ|PRIM**

Реверс: **NONA|TADN|ORVM|PRIQ.**

Монета опублікована її власником на українському сайті «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити її вартість.

¹ Violity. – Шилінг тевтонський орден магістра Пауля фон Русдорфа (1422-1440 pp) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://auction.violity.com/36007957-shiling-tevtonskij-orden-magistra-paulya-fon-rusodorfa-1422-1440-rr>. / . – Назва з екрана. (30.09.2017)

² Voßberg F. A. Op. cit. – S.163.

³ Orlyk V. False Coins... – S.112-115

⁴ Позіховський О. Л. Грошовий обіг на Волині XIV-XVII століття (За матеріалами монетних скарбів у фондах Державного історико-культурного заповідника міста Острог Рівненської області) / О. Л. Позіховський, Р. М. Шуст // Вісн. Львів. ун-ту. – Львів, 2005. – Вип. 39-40. – С. 529-547.

У 2013 р. 20 травня поблизу м. Рівне було знайдено шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **✠ M T O I S I O H I S P**

Реверс: **✦ M O N E T A X P O R V M P R**

Поблизу смт. Степань Сарненського району був знайдений фрагмент пореформеного шилінга *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*. На аверсі даного фрагменту монети збереглася нижня частина гербового щита великого магістра, зокрема геральдичний щит із орлом та частина кругової легенди. На реверсі – гербовий щит Ордену з хрестом та частина кругової легенди.

Аверс: **<.....> T M I C <.....>**

Реверс: **<.....> N O R <.....>**

Тернопільська область

У березні 2016 р. поблизу с. Вишгородок Лановецького району був знайдений шилінг, карбований в часи правління *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: **M T O S | T P T | V I V S | P R I M**

Реверс: **M O N E | T T D R | O R V M | P R V C**

(m 1,72 г., Ø 21 мм.).

Монета не відповідає жодному із шилінгів, описаних Ф.-А. Фоссбергом. А втім, в легенді монети містяться символи, характерні для монет, карбованих у м. Торуні в період 1422 – 1425 рр. та 1426 – 1436 рр. Зокрема, використання літери «T» без з'єднувальної лінії є характерним для емісій монет Пауля фон Русдорфа лише 1422 – 1425 рр. У той же час, використання в легенді прописної літери «O» є характерним для шилінгів, карбованих у 1426 – 1436 рр. Таким чином, можна стверджувати, що дана монета була карбована в м.д. м. Торуні не пізніше 1426 р.

Також у березні 2016 р. в околицях м. Ланівці був знайдений шилінг часів великого магістра *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: *** M T O I S T H N R I C V S O**

Реверс: **H M O N E T T D O M I P R V**

Монета відповідає типу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 994¹. Даний шилінг *Генріха Реффле фон Ріхтенберга*, а також описаний вище шилінг *Пауля фон Русдорфа* були опубліковані їхніми власниками на Інтернет-форумі «Віоліті» з проханням визначити емітента та оцінити їхню вартість².

У середині 80-х років XX ст. в м. Тереховля, в районі садів, було знайдено скарб тривалого накопичення, до складу якого входило біля 4000 монет номіналом від подвійного денарія до талера. Наймолодшими з яких були монети Сигізмунда III Вази 1588 р. У складі скарбу було й декілька десятків монет держави Тевтонського ордену в Пруссії. Інформацію про даний скарб ми отримали з декількох джерел у Тернопільській та Львівській областях. Одним із тереховлянських нумізматів нам були надані фотографії пореформеного шилінга (рис.7) *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* та гроша *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*, які входили до складу згаданого монетного комплексу, а тепер зберігаються у приватній колекції в м. Тереховля.

Аверс: **M T O S | T M I C | H T C I | P R I M**

Реверс: **M O N E | T T D R | O R V M | P R V C**

Аверс: **M T O S | T I O H N | S D E T | I F C N I**

Реверс: **M O N E | T T D R | O R V M | P R V S**

¹ Voßberg F. A. Op. cit. – S.183.

² Violity. – Монета с крестом на определение и оценку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.violity.com/viewtopic.php?p=9955609#9955609> /. – Назва з екрана. (28.09.2017)

Інформація про скарб та фотографії монет *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга* та *Іоганна фон Тіфена* опубліковані нами¹.

На початку грудня 2012 р. поблизу с. Кам'янка Тереховлянського району був знайдений грошовий комплекс, до складу якого входило декілька празьких грошів та три монети держави Тевтонського ордену в Пруссії.

Зокрема, пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга* (1414 – 1422).

Аверс: **M<...>MIG | RDCI | PRIM**

Реверс: **<...>RQ | TR·DN | ORVM | PR<...>**

Шилінг *Пауля фон Русдорфа* (1422-1441).

Аверс: **MAGS | T·PT | VIVS | PRIM**

Реверс: **MONA | TRDN | ORVM | PRVQ.**

Гріш *Фрідріха фон Заксена* (1498-1510).

Аверс: **∩ MAGI | STAR | FRID | KVS**

Реверс: **MONA | TR·DN | ORVM | PRVS.**

Дану знахідку можна віднести до категорії випадково загублених скарбів, зокрема загубленого гаманця.

Наприкінці жовтня 2014 р., в лісі поблизу м. Тереховля, був знайдений грошовий комплекс, до складу якого входило 50 монет, у тому числі й шилінг *Іоганна фон Тіфена* (1489 – 1497).

Аверс: **‡ <...>‡IOH‡ISP·**

Реверс: **‡ MONA<...>VM P.**

За свідченням власника комплексу, вони були продані ним через аукціон «Віоліті».

У липні 2016 поблизу с. Струсів Тереховлянського району був знайдений шилінг *Мартіна Трухзес фон Ветцхаузена* (1477 – 1489).

Аверс: ***MAGISTMARTIN·V·PR·**

Реверс: **<...>MONAT·TR·DNORV<...>:**

Обставини знахідки невідомі. Монета продана на аукціоні «Віоліті» 1 серпня 2016 р. за 170 грн.

У 2012 році, за свідченням хмельницького дослідника Р. Саввова, в околицях м. Тернополя був знайдений грошовий скарб, до складу якого входило 314 монет XIV – початку XV ст., в тому числі й шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга* (1414 – 1422)².

У грудні 2011 р., за свідченням одного із тернопільських любителів приладового металопошуку, був знайдений шилінг *Конрада Цольнера фон Ротенштейна* (1382 – 1390). Власник монети люб'язно надав нам відомості про знахідку, її метрологічні характеристики та фотографію монети.

Аверс: ***MAGST·CORAD<...>‡P<...>**

Реверс: **MONAT·TR·DNORVM‡P<...>**

(m 1,69 г., Ø 18 мм.).

В межах Тернопільської області був знайдений затертий шилінг *Іоганна фон Тіфена* (1489 – 1497). Час і обставини знахідки нам невідомі.

Хмельницька область

На території Білогірського району в 2015 р. був знайдений шилінг *Іоганна фон Тіфена* (1489 – 1497)

Аверс: **‡ <...>‡GIST‡IOH<...>**

Реверс: **‡ MONAT<.....>**

¹ Орлик В. Монеты государства... – С.39-45.

² Саввов Р. Указ. соч. – С.16

(m 0,65 г., Ø 18 мм.).

Тип монети відповідає типу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 1090¹. Монета була продана на аукціоні сайту «Віоліті» 14 квітня 2016 р.

У 2003 р. в околицях с. Стара Пісочна був знайдений скарб, до складу якого входило 326 монет XIV – початку XV ст., у тому числі й 2 шилінги держави Тевтонського ордену². Скарб описаний хмельницьким дослідником Р. Саввовим.

В березні 2011 р. поблизу с. Юринці Городоцького району було знайдено грошовий скарб, у складі якого був шилінг Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441).

Аверс: **MDOS|T:P<.....>S|PRIM**

Реверс: **NONA|TADN|O<...>|PRVA**

Монета опублікована нами³.

Літом 1889 р. в с. Татариски, Ушицького повіту Подільської губернії (тепер с. Ставище Дунаєвецького району) був знайдений скарб, до складу якого входило 1268 монет XIV – XVI ст., у тому числі й 7 монет магістрів Тевтонського ордену⁴. Опис цього скарбу здійснив Камянець-Подільський колекціонер Михайло Грейм, до якого власне й був доставлений вказаний грошовий комплекс. Інформація про даний скарб з посиланням на публікацію М. Грейма містилася й у «Археологічній карті Подільської губернії», складеної Євтимом Сіцінським і опублікованої в Працях одинадцятого археологічного з'їзду⁵. Примітно, що серед цього корпусу монет, окрім 7 монет, карбованих безпосередньо від імені магістрів Ордену, ще 60 монет були пов'язані із колишніми теренами орденської держави. Зокрема, було 8 монет, карбованих у м. Гданську в часи Казимира Ягелончика та 17 гданських монет 30 – 70-х років XVI ст. Також було 4 монети часів Казимира Ягелончика, карбованих у м. Торунь і 1 монета м. Ельблонг. Окрім названих 30 монет, карбованих у містах Тевтонського ордену, які перейшли під польську владу, до складу скарбу входило 31 монета прусська 1528 – 1559 рр. Таким чином, серед 1268 монет даного скарбу 63 монети (5,3 %) були прямо чи опосередковано пов'язані із містами Тевтонського ордену. Переважну частину скарбу склали монети, карбовані на теренах Великого князівства Литовського – 1042 шт. (83 %), що свідчить про тісні економічні зв'язки Подільського воєводства Королівства Польського із землями ВКЛ у XV – XVI ст., а не із традиційними польськими торгівельними центрами Краковом, Познанню та Вроцлавом, які мали власні монетні двори й карбували польські монети. Враховуючи значну відстань від українського Поділля, де був тезаврований скарб до ганзейських міст, у яких в різні часи були монетні двори Тевтонського ордену й чий монети входили до цього скарбу, ми черговий раз можемо стверджувати, що нумізматичні джерела вказують на тісні торговельні зв'язки купецтва міст Торуня, Гданська та Кенігсбергу з мешканцями українських середньовічних земель, у даному випадку – із товаровиробниками та торговцями із Західного Поділля.

Восени 2008 р. поблизу с. Берездів Славутського району був знайдений шилінг Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497).

Аверс: **: † MD † <...> † IOH † PRI**

Реверс: **♣ MO <.....> NOR : P.**

Монету опублікував її власник для визначення на сайті «Віоліті».

Поблизу м. Камянець-Подільський знайдено шилінг Мартіна Трухзес фон Ветцхаузена (1477 – 1489).

Аверс: *** MD † OIST † MARTIN † VSP**

¹ Voßberg F. A. Op. cit. – S.189.

² Саввов Р. Указ. соч. – С.16.

³ Орлик В. Монеты государства... – С.39-45.

⁴ Greim M. Wykopalska monet w gubernii Podolskiej // Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne. – 1891. – #2. – S.207;

⁵ Сецинский Е. Указ. соч. – С.291.

Реверс: **✦ MONETA DNORVM ✦**

Час та обставини знахідки нам не відомі. Монета знаходиться в приватній колекції.

Восени 2016 р. поблизу с. Старий Кривин, Славутського району (приблизно на середині дороги Славута-Острог) був виявлений середньовічний фальсифікат шеляга Тевтонського ордену.

Час та обставини знахідки нам не відомі. Монета знаходиться в приватній колекції.

У 2016 р. на території Камянець-Подільського району був знайдений шилінг *Конрада фон Юнгінгена (1393 – 1407)*. Монета (рис.5) має механічні пошкодження, вона містить сліди вирівнювання та отвір.

Аверс: ***M̄T̄OST̄.̄AO<...>DVS̄T̄ARŌI**

Реверс: ***MONETA DNORVM PRV<...>**

Час та обставини знахідки нам невідомі. Монета знаходиться у приватній колекції.

У грудні 2011 р. на сайті «Віоліті» для її ідентифікації був опублікований продірявлений шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **✦ <...> #OIS#ION# <...>**

Реверс: **✦ <...> NETA DNORV <...>**

За свідченням власника, монета була знайдена поблизу с. Клопотівці Деражнянського району. Механічне пошкодження монети відповідає характерному для середньовічних монет способу виявлення монетних фальсифікатів шляхом їхнього продірявлення. Подальша доля цієї монети нам невідома.

Влітку 2003 р. під час археологічних досліджень пізньосередньовічної пам'ятки поблизу смт. Меджибіж Летичівського району було виявлено шилінг великого магістра *Конрада фон Ерліхсхаузена (Ельрліхсхаузена) (1441 – 1449)*¹.

У червні 2012 р. на сайті «Віоліті» для її ідентифікації був опублікований затертий шилінг *Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: **✦ M̄T̄#OIS# <...> # <...>**

Реверс: **✦ <...> T̄T̄·DNORV <...>**

(Ø 18 мм.).

За свідченням власника, монета була знайдена у червні 2012 р. неподалік від смт. Меджибіж Летичівського району.

Першого липня 2015 р., поблизу м. Летичів був знайдений шилінг адміністратора держави Тевтонського ордену в Пруссії *Генріха Ройсс фон Плауена (1467 – 1469)*.

Аверс: **<...> RRICVS·I·OCVTEA <...>**

Реверс: **<...> ONETA DNORVM <...>**

У грудні 2011 р. на сайті «Віоліті» для її ідентифікації був опублікований продірявлений шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477-1489)*.

Аверс: ***M̄T̄OIST̄M̄RTIN̄VSP**

Реверс: **✦ MONETA DNORVM P ✦**

(m 1,1 г., Ø 18 мм.).

За свідченням власника, монета була знайдена на території Новоушицького району. Час, обставини знахідки та подальша доля цієї монети нам невідомі.

Також на території Новоушицького району, за свідченням місцевого любителя приладового металопошуку, ним був знайдений монетний комплекс – «гаманець», до складу якого входив шилінг *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена*

¹ Демидко С.Ю., Погорілець О.Г., Стопенчук С.М. Вказ. праця. – С.9.

(1477 – 1489). Час, обставини знахідки, склад комплексу та подальша доля цих монет нам невідомі.

Восени 2012 р. на території Старокостянтинівського району був знайдений пореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: <...>OS | T·MIG | <...>GI | PR<...>

Реверс: <...>NE | T·DN | OR<...> | PRVQ.

Монета була опублікована для ідентифікації на сайті «Віоліті» її власником у січні 2013 р.

Тієї ж осені на теренах Старокостянтинівського району було знайдено надламаний гріш *Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*.

Аверс: MPOS | T·IOHN | S<.....>GI

Реверс: <.....>A·DN | ORVM | PRVS•

Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

На території Старокостянтинівського району також було знайдено шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: MPOS | T·PA | VIVS | PRIM

Реверс: <.....>DN | ORVM | PRVS.

Монета опублікована її власником на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті» у квітні 2016 р. Шилінг відповідає типу монет, описаних Ф.-А. Фоссбергом під №828¹, карбованих на м.д. м. Торунь в 1422 – 1425 рр. Час, обставини знахідки та її подальша доля нам невідомі.

У 2014 р. 9 вересня на Інтернет-ресурсі «Віоліті» було виставлено для ідентифікації грошовий комплекс із 12 монет XV – XVI ст., до складу якого входив і обломок шилінга адміністратора держави Тевтонського ордена в Пруссії Генріха Ройсса фон Плауена (1467 – 1469 рр.).

Аверс: *HN<.....>IOQVTRAS<...>

Реверс: <...>NE<.....>M·PR<...>.

За залишками легенди аверсу, зокрема надписом «IOQVTRAS», дана монета відповідає типу монет, описаних Ф.-А. Фоссбергом під №907. За свідченням власника даних монет, вони були ним знайдені 7 вересня 2014 р. в ліску на околиці смт. Чемерівці, Чемеровецького району Хмельницької області.

За межами смт. Чорний острів Хмельницького району, в напрямку селища Наркевичі, в 2012 р. було знайдено сильно зношені 2 монети держави Тевтонського ордена в Пруссії, зокрема дореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*.

Аверс: <...>S<...>MIGN<.....>

Реверс: *MONAT<...>D<.....>PRV

та шилінг *Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*

Аверс: *MPOIS* <...> * <...>

Реверс: *MONA<.....>.

Час, обставини та подальша доля знахідки автору невідомі.

У жовтні 2015 р. на території Хмельницького району, за свідченням місцевого любителя приладового металопошуку, був знайдений шилінг магістра *Мартина Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*. Монета була опублікована для ідентифікації на сайті «Віоліті» її власником.

Аверс: *MPOIST·MARTIN·P

Реверс: *MONAT·DNORVM P

(m 0,95 г.).

Тип монети відповідає типу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під № 1059²

¹ Voßberg F. A. Op. cit. – S.163.

² Ibid. – S.187.

Подальша доля монети нам невідома.

У 2013 р. на околицях смт. Теофіполь був знайдений грошовий скарб, до складу якого входило близько 2000 монет, основну масу скарбу склали краківські півгроші 1492 – 1516 pp., окрім цього, у скарбі були монети ВКЛ, Пруссії та ін. Наймолодша монета даного комплексу – литовський подвійний денарій 1570 р., а найстарші – півгроші Владислава Ягайла (1386 – 1434). Єдина монета держави Тевтонського ордену в Пруссії у складі даного скарбу – шилінг Конрада фон Ерліхсхаузена (Ельріхсхаузена) (1441 – 1449 pp.) м.д. м. Торунь. Це єдина монета держави Тевтонського ордену в Пруссії у складі даного скарбу.

Аверс: **MTOS|T:COR|ADV|QVIRT**

Реверс: **MONA|T:DN|ORVM|PRVSI**

(m 1,59 г., Ø 21 мм.).

Даний тип монети із повністю наведеною легендою опубліковано нами вперше¹. Подібні були описані Ф.-А. Фоссбергом під № 871² та сучасними польськими дослідникам Ярославом Дутковські та Адамом Сушанеком³. Проте монета із Теофіпольського скарбу має певні відмінності в легенді, зокрема наявністю на реверсі символу : після фрагменту легенди «ORVM».

Аналогічна монета до публікованої нами міститься у каталозі монет Тевтонського ордену із зібрання Національного музею у Варшаві під №558, проте в ній відсутні деякі фрагменти в легендах аверсу та реверсу⁴. Описана нами монета має ступінь рідкості R6 і зберігається в приватній колекції, з якою ми мали можливість ознайомитися.

У 1993 р. на території Шепетівського району, за свідченням київського колекціонера Вадима Сироти, був випадково знайдений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*. Тип монети (дореформений/пореформений) та подальша доля монети нам невідомі.

На початку квітня 2016 р. на околицях с. Пашуки Шепетівського району був знайдений шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*.

Аверс: **MTOS|T:PA|VIVS|PRIM**

Реверс: **MONA|T:DN|ORVM|PRVA.**

Монета опублікована її власником під час продажу на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті» у квітні 2016 р. Шилінг відповідає типу монет, описаних Ф. А. Фоссбергом під №826⁵, карбованих на м.д. м. Торунь в 1422 – 1425 pp.

На території Хмельницької області було знайдено ще ряд монет держави Тевтонського ордену в Пруссії, проте, на жаль, ми не маємо більш детальної інформації про локалізацію цих знахідок.

За свідченням одного із хмельницьких краєзнавців, в межах області був знайдений шилінг *Вінріха фон Кніпроде (1352 – 1382)* (Рис. 3). Час і обставини знахідки нам невідомі.

У квітні 2015 р. на українському Інтернет-ресурсі «Віоліті» було виставлено для ідентифікації 5 монет XVII ст. (гроші та солід польського короля Сигізмунда III) та шилінг *Іоганна фон Тіфена (1489 – 1497)*. За словами власника монет, вони були знайдені в радіусі 1 метра поблизу русла річки Хомора в Хмельницькій області.

Аверс: **✠ MT✠OST✠ION✠ISP**

Реверс: **✠ MONA|T:DN|ORVM|P:**

¹ Orlyk W. Rzadki wariant... – S.258-263.

² Voßberg F. A. Op. cit. – S.168.

³ Dutkowski J. Op. cit. – S.87. – # 866

⁴ Miehle D. Monety Zakonu Krzyzackiego/ Katalog monet ziem historycznie z Polska związanych. Zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie. – Warszawa 1998. – S.138. – #558.

⁵ Voßberg F. A. Op. cit. – S.163.

Дана монета відповідає типу монет, описаних Ф.-А. Фоссбергом під №1089. Час, обставини та подальша доля знахідки нам невідомі.

Шилінг Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441).

Аверс: **HÄGS | T'.PÄ | VIVS | PRIM**

Реверс: **HONÆ | TÄDN | ORVM | PRVÆ.**

Монета опублікована її власником під час продажу на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті» у березні 2016 р. Монета, за свідченням продавця, була знайдена у вересні 2015 р. Вона, відповідає шилінгу, описаному Ф. А. Фоссбергом під №837¹.

Шилінг Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441).

Аверс: **<...> | T'.PÄ | VIVS | PRIM**

Реверс: **HONÆ | TÄDN | ORVM | <...>.**

Монета опублікована її власником під час продажу на аукціоні Інтернет-форуму «Віоліті» у серпні 2016 р. Час, місце та обставини знахідки невідомі. Монета відповідає шилінгу, описаному Ф.-А. Фоссбергом під №837².

Черкаська область

Восени 2012 р. поблизу м. Городище, біля струмка в лісі, було знайдено шилінг Лівонського ордену та шилінг Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489). Перша монета була опублікована для ідентифікації на сайті «Віоліті» її власником, а про другу – повідомлено автору із наданням фотографії.

Аверс: ***MÆIST'MÆ<..>MV:PR**

Реверс: **MMONÆTÆ·DNOR<..>.**

Подальша доля монети нам невідома.

У травні 2006 р. в с. Піщане Золотоніського району був знайдений шилінг держави Тевтонського ордену в Пруссії³. Через незадовільний стан збереження монети не визначено ім'я великого магістра.

На території Уманського району був знайдений шилінг Йоганна фон Тіфена (1489 – 1497).

Аверс: **† MÆ†<...>†<..>ON†ISP**

Реверс: **†<..>NÆTÆ·DNORVM·P:**

Час, обставини та подальша доля знахідки автору невідомі.

Весною 2014 р. поблизу с. Худяки Черкаського району на відмілинах Кременчуцького водосховища було знайдено артінг Лівонського ордену XIV – початку XV ст.

Аверс: **<..>ÆISTRI×LIVONIA**

Реверс: ***NONÆ<..>RÆVÆLIA×**

(m 0,84 г., Ø 19 мм.).

За свідченням власника артіга, котрий займається приладовим металопошуком, монета була знайдена разом із монетами Золотої орди, київським наслідуванням Джалал уд-Діна Махмуд Джанібека та празькими грошами. Монета була опублікована власником знахідки на сайті «Віоліті» для її ідентифікації. За класифікацією Г. Хальяка, монета подібна до типу T-1 №№21-22⁴, емісії 1375 – 1385 рр. Проте наявний символ «х» в легенді реверсу (рис.9) цієї монети немає аналогів у зазначеному каталозі.

У вересні 2015 р. в лісі на західній околиці с. Кумейки Черкаського району місцевим мешканцем був випадково виявлений монетний комплекс – «гаманець», до складу якого входили декілька десятків монет XV – XVII, зокрема, польських,

¹ Ibid.

² S.

³ Шестопал А. В. Вказ. праця. – С.52.

⁴ Haljak G. Op. cit. – P.78.

угорських, німецьких, а також шилінг часів великого магістра Тевтонського ордену *Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470 – 1477)*.

Аверс: *M^oST^oR^oHM^oRI^o

Реверс: H^oMON^o<...>MM^oPRV^o

(m 0,71 г., Ø 20,5 мм.).

Дана монета була продана на аукціоні «Віоліті» в лютому 2016 р.

У 1865 року, мешканці м. Чигирин Петро і Михайло Ряски та Ганна Назаренко викопали глечик із 1530 срібними монетами. Скарб був переданий до Мінц-кабінету університету св. Володимира, де він був детально описаний К. Страшкевичем¹. Серед монетного комплексу була й одна невизначена монета, яка за іконографією відповідала шилінгам держави Тевтонського ордену в Пруссії, карбованим в період 1382 – 1416 рр., М. Біляшівський повторює майже дослівно опис, зроблений К. Страшкевичем: «Грош – (затертый). Л. (аверс – В.О.) Сердцеобразный гербовый щит с большим крестом занимающим всю поверхность щита; посредине меньший щит; кругом готические затертые буквы. О (реверс – В.О.). Такой же четырехпольный щит, кругом подобные буквы. – 8 л. – 20 дол. – 1.»². Як бачимо, в даному описі присутні й метрологічні дані монети, зокрема її діаметр – 8 ліній, що відповідає 20,32 мм. та вага – 20 долей, що відповідає 0,89 г. Беручи до уваги значну затертість монети, що має супроводжуватися і певною втратою її початкової ваги, а також враховуючи розмір та іконографічні особливості, ми схилиємося до думки, що у складі Чигиринського скарбу був дореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга*. Адже лише для шилінгів Тевтонського ордену, карбованими в період 1382 – 1416 рр., характерним є згадуваний вище «гербовый щит с большим крестом занимающим всю поверхность щита; посредине меньший щит», а значні відхилення від монетно-вагової норми були характерними для дореформених емісій Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга. Цікаво, що К. Страшкевич припускав, що аналізована монета належала до емісій держави Тевтонського ордену, й у даному описі згадує ще одну подібну монету, яка зберігалася у ввіреному йому мінц-кабінеті університету, вказуючи, що «Кажется, это монета великих тевтонских магистров 14-го или 15-го века: тип, величина и вес сходны с одною находящеюся в нашей новой коллекции (№1957), которая также еще до сих пор ближе не определена»³.

Чернівецька область

У 2010 році в околицях с. Грубна Сокирянського району був знайдений скарб, що включав 1351 монету XIV – початку XV ст., у тому числі й 1 шилінг держави Тевтонського ордену⁴. Скарб описаний хмельницьким нумізматом Р. Саввовим.

Шилінг *Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477 – 1489)*. Монета опублікована 10 серпня 2012 р. її власником на сайті «Віоліті» для ідентифікації. За словами власника, шилінг був знайдений ним у серпні 2012 р. на території Сторожинецького району.

Аверс: *M^oIST^o'M^oRTM^oV:PR

Реверс: MMON^oET^o:ONOR<...>.

Подальша доля монети нам невідома.

Чернігівська область

Восени 2014 р. на території Бобровицького району був знайдений монетно-грошовий комплекс переважно литовських і польських монет, монети герцогства

¹ Страшкевич К. Указ. соч. – №12. – С.9-39

² Беляшевский Н. Монетне клады Киевской Губернии. – Киев: Тип. Т.Г. Корчак-Новитского, 1889. – С.140.

³ Страшкевич К. Указ. соч. – С.39.

⁴ Саввов Р. Указ. соч. – С.18.

Пруського, маркграфства Бранденбургу-Кюстрина, Герцогство Пфальц-Зиммерн, міст Брауншвейг та Геттінген Нижньої Саксонії, графства Равенсберг, абатства Херфорд, Угорського королівства, Богемії. До складу цього комплексу входили також 2 монети держави Тевтонського ордену в Пруссії, зокрема дореформений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)* та шилінг *Пауля фон Русдорфа (1422 – 1441)*. Переважна частина цих монет була продана через аукціон «Віоліті».

У березні 2014 р. у Ніжинському районі був знайдений монетний комплекс (гаманець), до складу якого входило вісім монет. Зокрема, коронний квартник (півгріш) Владислава Ягайла емісії 1431 – 1434 рр. м.д. м. Краків та сім дореформених шилінгів (рис.6) Великого магістра Міхаеля Кюхмайстера фон Штернберга.

Даний монетний комплекс описаний та опублікований нами¹.

У 1990 р. 18 вересня, за інформацією київського колекціонера Вадима Сироти, під час господарських робіт на городі в смт. Любеч Ріпкінського району був знайдений шилінг *Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414 – 1422)*. Подальша доля монети нам невідома.

Знахідка невідомого походження

Гріш *Фрідріх фон Заксен (1498 – 1510)*, монета виставлялася для оцінки її вартості на сайті «Віоліті» 15 листопада 2010 р. разом із 3 крейцерами герцогства Пфальц-Цвайбрюкен 1598 р. емітент Йоган I. Зображення даного гроша на сторінці вказаного сайту видалене, будь-яка інформація про обставини і місце знахідки нам невідомі.

Як бачимо, більшість знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії зосереджено на теренах історичної Волині та суміжних з нею земель. Саме цей регіон України в середньовічну добу був торговельним партнером міст Тевтонського ордену. Розподіл знахідок монет держави Тевтонського ордену в Пруссії на території сучасної України відповідно до їх емітентів засвідчує, що в українських теренах зустрічаються монети, карбовані у XIV ст., зокрема брактеати та монети емісій Вінріха фон Кніпродде і Конрада фон Юнгінгена. Проте найбільша кількість знахідок монет належить до монет більш пізніх емісій, зокрема Великого магістра Іоганна фон Тіфена. На другому місці за кількісним і якісним показником – монети, карбовані в часи Великого магістра Міхаеля Кюхмейстер фон Штернберга, на третьому – монети емісії Великого магістра Мартіна Трухзес фон Ветцхаузена, і на четвертому – монети, карбовані в часи Великого магістра Пауля фон Русдорфа. Тобто, найбільш поширеними на українських теренах є монети Тевтонського ордену, карбовані в 1414 – 1441 рр. та 1477 – 1497 рр.

Здійснений аналіз і систематизація цих знахідок дозволяють зробити деякі висновки: по-перше, монети Великих магістрів Міхаеля Кюхмейстер фон Штернберга та Пауля фон Русдорфа, які разом складають 28,47% знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії, були поширені не лише на теренах історичної Волині та сусідніх з нею земель, а й на Київщині та Чернігівщині. Проникнення монет указаних магістрів на середньовічні українські землі пов'язане із активною участю Тевтонського ордену у громадянській війні у ВКЛ, в якості союзника великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича, що спровокувало чергове військове протистояння з Польщею – польсько-тевтонську війну (1431 – 1435 рр.). По-друге, знахідки монет Великих магістрів Мартіна Трухзес фон Ветцхаузена та Іоганна фон Тіфена, які разом складають 39,06% від аналізованих нами монетних знахідок, відображають якісно інший період зв'язків руських земель

¹ Orlyk V. A Coin Hoard ... - P.93-97.

ВКЛ та держави Тевтонського ордену в Пруссії після фактичного припинення протистояння Ордену та королівства Польського.

У польській нумізматиці існує термін «згуби», яким характеризуються монети, що знаходяться в культурних шарах поселень, свого часу загублені власниками. Насичення монетами культурних шарів поселень дає можливість їх виявлення під час розкопок або інших робіт. У цьому випадку важко не погодитися з тезою Володимира Потіна, що такі монети в момент їхньої втрати мали перебувати б «у населення в значних кількостях»¹. Дослідження знахідок монет держави Тевтонського ордену в Пруссії на території сучасної України дозволяє зробити висновок про зв'язки (переважно економічні) її середньовічних земель з Тевтонським орденом і про присутність орденських монет у грошовому обігу на українських теренах у XIV – XV ст. Порушена нами проблема потребує подальшої наукової розробки. Перш за все, ґрунтовного вивчення нумізматичних колекцій Національного музею історії України, обласних та районних краєзнавчих музеїв, звітів Інституту археології НАН України, опублікованих документів XIV – XV ст., фондів Центрального державного історичного архіву України в містах Києві та Львові, а також міських архівів Торуня, Гданська, Калінінграда (Кенігсберга) та ін. Таким чином, для подальшого комплексного дослідження зв'язків українських середньовічних земель із державою Тевтонського ордену в Пруссії необхідно використовувати різнопланові джерела, в тому числі й нумізматичні, серед яких топографія знахідок монет, безперечно, посідає вагоме місце.

Джерела

1. Архів Національного музею України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 2 зв.
2. Архів Національного музею історії України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 1 зв. – Арк. 3 зв.

Література

3. Безпалько В., Лукашов Д. Скарб початку XVII ст. із с. Тетерівське Київської обл. // Нові дослідження козацької доби на Україні. – Вип. 21. – Част. 1. – К., 2012. – С. 171–175.
4. Беляшевский Н. Монетне клады Киевской Губернии. – Киев: Тип. Т.Г. Корчак-Новитского, 1889.
5. Greim M. Wykopaliska monet w gubernii Podolskiej // Wiadomości Numizmatyczno-Archeologicznych 1891 #2 s.207
6. Haljak G. Livonian Coins XIII-XVIII Century. Part I: Feudal States. Livonian Coins From XIII-XVI Century, Tallinn, 2010, 399 p.
7. Haljak G. Liivimaa seestlingud, lüübisched ja pennid XIII-XVI sajand, Tallinn, 2007, 108 s.
8. Демидко С., Погорілець О., Стопенчук С. Дослідження залишків пізньосередньовічного укріплення XVI ст. поблизу смт/Меджибіж Летицького р-ну Хмельницької обл. Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. Київ-Запоріжжя, 2006. С 8-10.
9. Dutkowski Jaroslaw, Suchanek Adam. Corpus Nummorum Civitatis Thorunensis. – Gdansk: Drukarnia PROMA, 2010. –
10. Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. (історико-топографічні нариси). К., 1996. 272 с.
11. Когляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. К.: Наук. думка, 1971. 174 с.
12. Опис монет переданих до Мюнц-кабінету університету св. Володимира зі скарбу знайдено в 1897 р. в селі Велика Мощаниця Дубенського повіту.
13. Орлик В. Знахідки на Волині монет банату Северин із символікою Тевтонського ордену. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези

¹ Потин В. М. Введение в нумизматику. Труды Государственного ордена Ленина Эрмитажа. – Ленинград: Искусство, 1986. – Т. XXVI. – Ч. 6. – С. 114.

- доп. III-ї міжнар. наук.-практ. конф, 5-6 листопада 2015 р. Кіровоград–Київ–Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 46-47.
14. Орлик В. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав хрестоносців). Архівознавство та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі. Матеріали наук. конф. з міжнар. участю 14 березня 2013 р. К., 2013. – С 129-133.
 15. Орлик В. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины. Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 33. С. 39-45.
 16. Орлик В. Обрізаний шилінг магістра Тевтонського ордену Міхаеля Кюхмейстер фон Штернберга знайдений на Львівщині / Василь Михайлович Орлик. // Актуальні проблеми нумізматички у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей IV-ї міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 червня 2016 р. – Кіровоград–Київ–Переяслав-Хмельницький, 2015. – С.54-56.
 17. Подоляк Н. Українські землі в системі торговельної мережі німецької Ганзи в XIV ст. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: історичні науки. Чернігів, 2009. Вип. 73. №6. С.21-25.
 18. Позіховський О., Шуст Р. Грошовий обіг на Волині в XIV - XVII століттях (За матеріалами монетних скарбів у фондах Державного історико-культурного заповідника міста Острог Рівненської області) (Додаток. Опис скарбів). Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2005. Вип. 39-40. С. 543.
 19. Потин В. М. Введение в нумизматику. Труды Государственного ордена Ленина Эрмитажа. Ленинград: Искусство, 1986. Т. XXVI. Ч. 6. С. 69-162.
 20. Саввов Р. Подольский полугрошек и денежное обращение в Подольском княжестве. Банкаўскі веснік, 2016. №3 (632). С. 16.
 21. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии, с картой, 3 таблицами планов городищ, указателем географических имен и предметным указателем. Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве в 1899 году. Москва: Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля. Т. 1. С. 291.
 22. Страшкевич К. Клады, рассмотренные в минц-кабинете университета св. Владимира с 1818 по 1866 гг. Университетские известия. К., 1866. №10. С. 1–38; – №12. – С.9-39
 23. Шестопал А. В. Скарби Черкащини. Черкаси: Вид. Андрощук П. С., 2007. 120 с.
 24. Miehle D. Monety Zakonu Krzyzackiego/ Katalog monet ziem historycznie z Polska zwiazanych. Zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie, Warszawa 1998
 25. Orlyk V. A Coin Hoard of Pre-Reform Shillings of the Grand Master Michael Kuchmeister von Sternberg Found in Chernihivschyna. Acta Archaeologica Lodziensia, 62, 2016. S. 93-97.
 26. Orlyk V. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy. Augustow – Warszawa, 2012. S. 112-115.
 27. Orlyk V. Rare variety of shilling of the Grand Master of the Teutonic Order Paul von Rusdorf found in volyn region, Forum Numizmatyczne: Pieniadz i mennice, #1, Bialystok, 2016, s. 10-14.
 28. Orlyk W. Rzadki wariant szeląga Zakonu Krzyżackiego z Teofipolskiego skarbu. Biuletyn Numizmatyczny, 4 (388), 2017. S.258-263.
 29. Orlyk V. Teutonic Order and the Battle on the Vorksla River in August, 1399 (Numismatic Aspect). Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy, Augustow-Warszawa, 2015. S. 100-104.
 30. Orlyk W. Udział wojsk Zakonu Krzyżackiego w bitwie nad rzeką Worskłą w sierpniu 1399 r. w świetle źródeł numizmatycznych / Buletyn Numizmatyczny, Nr 3, 2015, s.175-180.
 31. Paszkiewicz B. Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus. Wrocław, 2009. 488 s. + XIII tablic.
 32. Theiner A. Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis. Romae: Typis Vaticanis, 1860. T. 1. 788 p.

33. Федоров Д. Монеты Прибалтики XIII-XVIII столетий. Определитель монет. – Таллин, 1966. – 423 с.

References

1. DEMYDKO, S., POHORILETS', O., STOPENCHUK, S. (2006) *Doslidzhennya zalyshkiv pizn'oseredn'ovichnoho ukriplennya XVI st. poblyzu smt. Medzhybizh Letychivs'koho r-nu Khmel'nyts'koyi obl.* [The study of the remains of the late medieval fortification of the XVI cent. In Medzhybizh Letychivs'k district, Khmel'nyts'kiy region] *Arkheolohichni doslidzhennya v Ukrayini 2004-2005 rr.* Kyiv-Zaporizhzhya, 8-10. [in Ukrainian].
2. GAJDUKOV, V. P. (2017) *700-letie rossijskogo rublja i kratkij obzor razvitija srednevekovoj russkoj numizmatiki* [The 700th anniversary of the Russian ruble and the short review of the Russian Medieval numismatics]. Abstract of papers: *Rossijskij rubl'. 700 let istorii.* (pp. 5-15). [in Russian].
3. IVAKIN, H. Yu. (1996) *Istorychnyj rozvytok Kyjeva XIII – seredyny XVI st. (istoryko-topohrafichni narysy).* [The historical development of Kyiv in XIII – the middle of XVI cent. (historical-topographical review)] K. 272 [in Ukrainian].
4. KOTLYAR, M. F. (1971) *Hroshovy obih na terytoriyi Ukrayiny doby feodalizmu* [The monetary circulation on the territory of Ukraine in the Feudal period]. K.: Nauk. dumka, 174. [in Ukrainian].
5. *Opys monet peredanykh do Myunts-kabinetu universytetu sv. Volodymyra zi skarbu znaydeno v 1897 r. v seli Velyka Moshchanytsya Dubens'koho povitu.* [The description of the coins transmitted to the Numismatic cabinet of the St. Volodymyr University from the hoard excavated in 1897 near the village Velyka Moshchanytsya in Dubno county] [in Ukrainian].
6. ORLYK, V. (2015) *Znakhidky na Volyni monet banatu Severyn iz symvolikoyu Tevtons'koho ordenu.* [The finds of the Teutonic Order coins of the Severyn banat in Volyn] In: *Aktual'ni problemy numizmatyky u systemi spetsial'nykh haluzey istorychnoyi nauky: tezy dop. III-yi mizhnar. nauk.-prakt. konf, 5-6 lystopada 2015 r.* Kirovohrad–Kyiv–Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy, 46-47. [in Ukrainian].
7. ORLYK, V. (2013) *Informatsiynyy potentsial WEB-resursiv u numizmatychnykh doslidzhennyakh (na prykladi monet derzhav khrestonostsiv).* [Informatical potential of the WEB-resources in the numismatic researches (by the example of the Crusader coins)] In: *Arkhivoznavstvo ta dzhereleznachy haluzi znan': problemy vzayemodiyi na suchasnomu etapi. Materialy nauk. konf. z mizhnar. uchastyu 14 bereznya 2013 r.* K. 129-133. [in Ukrainian].
8. ORLYK, V. (2013) *Monety hosudarstva Tevtonskoho ordena v Prussyy v sostave denezhnykh y denezhno-veshchevykh kladov, naydennykh na terrytoriyi Ukrayny* [The coins of the Teutonic Order in Prussia in the consist of the monetary and material hoards excavated in Ukraine]. *Naukovi zapysky z ukrayins'koyi istoriyi: Zb. nauk. st.* Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy, 33. 39-45. [in Russian].
9. POZIKHOVS'KYY, O., Shust R. (2005) *Hroshovy obih na Volyni v XIV - XVII stolittiyakh (Za materialamy monetnykh skarbiv u fondakh Derzhavnogo istoryko-kul'turnoho zapovidnyka mista Ostroh Rivnens'koyi oblasti) (Dodatok. Opys skarbiv).* [The monetary circulation in Volyn in XIV – XVII centuries (On the materials of the hoards in the collection of the State historical-cultural reservation in Ostroh (The description of the hoards in addition))] *Visnyk L'vivs'koho universytetu: Seriya istorychna.* L'viv: Vydavnytstvo LNU im. I. Franka, 39-40. 543. [in Ukrainian].
10. POTYN, V. M. (1986) *Vvedenye v numizmatyku.* [The introduction to the numismatics]. *Trudy Hosudarstvennogo ordena Lenyna Ėrmytazha.* Leningrad: Yskusstvo, Vol. XXVI. (6). 69-162. [in Russian].
11. SAVVOV, R. (2016) *Podol'skyy poluhroshek y denezhnoe obrashchenye v Podol'skom knyazhestve* [The Podolia half-grosz and the monetary circulation in the Podilya principality]. *Bankaïski vesnik.* 3(632). 16. [in Russian].
12. SETSYNSKYY, E. (1901) *Arkheolohycheskaya karta Podol'skoy gubernyy, s kartoy, 3 tablytsamy planov horodyshch, ukazatelem heohrafycheskykh ymen y predmetnym ukazatelem.* [Archeological map of the Podolia province with the map, 3 charts of the town plans, and the

- geographical mane and general index] In: *Trudy odyndnadsatoho arkheolohycheskoho s"ezda v Kyeve v 1899 h.* Moskva: Typ. H. Lyssnera i A. Heshelya. 1. 291. [in Russian].
13. STRASHKEVYCH, K. (1866) *Klady, rassmotrennye v mynts-kabynete unyversyteta sv. Vladymyra s 1818 po 1866 hh.* [The hoards incomes to the numismatic cabinet on the St. Volodymyr University from 1818 to 1866] *Unyversytetskye yzvestyya.* K. 10. 1–38. [in Russian].
 14. SHESTOPAL, A. V. (2007) *Skarby Cherkashchyny* [The hoards of the Cherkassy region]. Cherkasy: Vyd. Androshchuk P. S. 120. [in Ukrainian].
 15. ORLYK, V. (2016) A Coin Hoard of Pre-Reform Shillings of the Grand Master Michael Kűchmeister von Sternberg Found in Chernihivschyna. *Acta Archaeologica Lodziensia,* 62. 93-97. [in English].
 16. ORLYK, W. Coins of the Teutonic Order contained in the hoard found in the suburbs of the city of Dubno of Rovenska region in march // *Pruthenia,* X, Olsztyn 2015, s.105-116. [in English].
 17. ORLYK, V. (2012) False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. In: *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy.* Augustow – Warszawa, 112-115. [in English].
 18. ORLYK, W. (2017) *Rzadki wariant szeląga Zakonu Krzyżackiego z Teofipolskiego skarbu* [The rare variant of the Teutonic Order szelag from the Teofipol hoard]. *Biuletyn Numizmatyczny,* 4 (388), 258-263. [in Polish].
 19. ORLYK, V. (2015) Teutonic Order and the Battle on the Vorksla River in August, 1399 (Numismatic Aspect). In: *Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy,* Augustow-Warszawa, 100-104. [in English].
 20. PASZKIEWICZ, B. (2009) *Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus* [Bracteats – the money of the middleage Prussia]. Wrocław, 2009. 488. [in Polish].
 21. THEINER, A. (1860) *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis* [Old monuments of the those of neighboring nations, Lithuania, Poland and the history of notes showing the most part not yet issued the Vatican]. Romae: Typis Vaticanis, 1. 788. [in Latin].
 22. MIEHLE, D. (1998) *Monety Zakonu Krzyżackiego. Katalog monet ziem historycznie z Polska zwiazanych. Zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie* [The coins of the Teutonic Order. The catalogue of the coins of lands historically connected with Poland. The collection of the National museum in Warsaw], 192, 780. [in Polish].

Ілюстрації

Рис.1

Рис.2

Рис.3

Рис.4

Рис.5

Рис.6

Рис.7

Рис.8

Рис.9